

“Psychopaten zijn toerekeningsvatbaar.”

Een strafrechtelijk dogma onder de loep.

Elise Goossens, assistente KUL

INLEIDING

“Psychopaten zijn toerekeningsvatbaar”. Een controversieel strafrechtelijk dogma dat niet weg te branden is uit de actualiteit, maar in de rechtsliteratuur onontgonnen terrein vormt. De juridische bronnen over toerekeningsvatbaarheid zijn bijzonder schaars, die over psychopathie nagenoeg onbestaande. En toch wordt de forensische praktijk steeds meer geconfronteerd met de vraag naar de toerekeningsvatbaarheid van de psychopaat, waardoor de nood aan een diepgaande juridische behandeling van de problematiek alleen maar is toegenomen.

Om aan het bestaande juridisch vacuüm tegemoet te komen, beoogt deze bijdrage de begrippen ‘psychopathie’ en ‘toerekeningsvatbaarheid’ te verduidelijken, het verband tussen beide uiteen te zetten en tenslotte de juridische positie van de psychopaat in het Belgische strafrecht te schetsen. Een dubbele methode leek hiertoe aangewezen: naast een klassieke literatuurstudie van de – hoofdzakelijk criminologische, psychologische en psychiatrische – beschikbare bronnen, wordt de problematiek ook op een kwalitatief empirische manier benaderd (open interviews). De interviews met psychiaters Chris Dillen en Joris Casselman, psychologen Frédéric Declercq en Veerle Verreyt, advocaten Guy Michel en Walter Van Steenbrugge en magistraten Henri Heimans en Raymond Decoux leverden de informatie die ontbrak in de rechtsleer en waren essentieel om het psychologische begrip ‘psychopathie’ te verbinden met de Belgische strafrechtspraktijk. Het resultaat van dit onderzoek is dan ook in grote mate aan hen te danken.

1. DE PSYCHOLOGISCHE INVULLING VAN PSYCHOPATHIE

1.1. HET BEGRIP ‘PSYCHOPATHIE’

Binnen de forensische psychologie en psychiatrie is verwarring troef als het gaat om de concrete inhoud van het begrip ‘psychopathie’. De term wordt frequent gebruikt in de praktijk en toch blijft het vaak onduidelijk waarnaar die exact verwijst. Het gebrek aan een eenduidige interpretatie van ‘psychopathie’

zorgt voor veel misverstanden en onzekerheid. In de literatuur lezen we treffend: "*The terms psychopathy [...] are usually referred to as a diagnostic wastebasket and are a source of confusion, even consternation, to both legal and psychiatric professions.*"¹

Een mijlpaal in de afbakening van het begrip 'psychopathie' was de publicatie van Cleckley's invloedrijke boek *The Mask of Sanity* in 1941. Cleckley klaagde het gebruik van 'psychopathie' als diagnostische restcategorie aan. In de praktijk was de diagnose 'psychopathische persoonlijkheid' immers maar al te vaak het automatische gevolg van een voorafgaandelijke uitsluiting van een eventuele zenuwziekte of andere geestelijke stoornis.² Cleckley stelde voor om van 'psychopathie' een afzonderlijke, duidelijk omschreven stoornis te maken en ontwierp voor dat doel een lijst van 16 cruciale kenmerken.³ Deze 'Cleckley criteria' hebben de basis gelegd voor een groot aantal latere studies die psychopathie gestructureerd en systematisch benaderen.

Ook voor Hare was Cleckley's werk het vertrekpunt en klinisch raamwerk voor zijn eigen onderzoek. Hare is auteur van tal van toonaangevende boeken over psychopathie⁴ en heeft zich in de loop der jaren opgeworpen als de onbetwiste autoriteit ter zake. Aan Hare wordt de eer toegeschreven het concept 'psychopathie' gerationaliseerd en geconceptualiseerd te hebben.⁵ Bovendien ontwikkelde hij in 1980, gebaseerd op een kwantificatie van Cleckley's 16 criteria, het actuele standaardmeetinstrument voor psychopathie: De Hare Psychopathy Checklist (PCL), in 1991 verfijnd tot de Hare Psychopathy Checklist – Revised (PCL-R) (*infra*).⁶

Kenmerkend voor het concept 'psychopathie', zoals beschreven door Cleckley en Hare, is een specifieke combinatie van bepaalde persoonlijkheidskenmerken en sociaal afwijkend gedrag. Hare stelt expliciet: "*We do not use the term psychopathy as a synonym for personality deviation in general, or as a medicolegal category [...]. We define psychopathy in terms of a cluster of*

¹ W. BROMBERG, *The uses of psychiatry in the law*, Connecticut, Quorum Books, 1979, 143.

² H. CLECKLEY, *The mask of sanity: : an attempt to clarify some issues about the so-called psychopathic personality*, Saint Louis, Mosby, 1988, 11.

³ H. CLECKLEY, *The mask of sanity: : an attempt to clarify some issues about the so-called psychopathic personality*, Saint Louis, Mosby, 1988, 338 (Nederlandse vertaling door H. VERTOMMEN, R. VERHEUL, C. DE RUITER en M. HILDEBRAND, *Hare's Psychopathie Checklist: Handleiding*, Amsterdam, Harcourt Test Publishers, 2002, 10).

⁴ Zoals bij voorbeeld *Psychopathy: Theory and research*, New York, John Wiley & Sons, Inc., 1970, 138 p.; *Without conscience: the disturbing world of the psychopaths among us*, New York, The Guildford Press, 1993, 236 p. en recentelijk nog *Snakes in suits: when psychopaths go to work*, New York, Harper Collins, 2007, 336 p.

⁵ F. DECLERCQ, "Psychopathy and its Implications for Mental Health and Criminal Justice", *Tijdschrift Klinische Psychologie* 2006, (204) 204.

⁶ H. VERTOMMEN, R. VERHEUL, C. DE RUITER en M. HILDEBRAND, *Hare's Psychopathie Checklist: Handleiding*, Amsterdam, Harcourt Test Publishers, 2002, 10-12.

personality traits and socially deviant behaviors.”⁷ In de hedendaagse forensische psychologie en psychiatrie doelt men met de term ‘psychopaat’ in de regel op deze ‘Hare-psychopaat’.

Psychopathie wordt algemeen, ook in de Belgische forensische sector (*infra*), beschouwd als een persoonlijkheidsstoornis.⁸ Toch vinden we er geen spoor van terug in de twee psychiatrische basisclassificatiesystemen: de DSM-IV en de ICD-10.⁹ De DSM-IV bevat wel de verwante stoornis antisociale persoonlijkheidsstoornis,¹⁰ waarmee psychopathie traditioneel vaak gelijkgesteld werd.¹¹ In navolging van Hare zijn echter steeds meer auteurs ervan overtuigd dat, hoewel psychopathie en antisociale persoonlijkheidsstoornis veel gelijkenissen kennen, het twee onderscheiden concepten zijn.¹² Een antisociale persoonlijkheidsstoornis zoals beschreven in de DSM-IV wordt uitsluitend gedefinieerd aan de hand van concrete, uitwendig waarneembare gedragskenmerken. Een antisociale levensstijl is echter maar één onderdeel van de diagnostische criteria van psychopathie. Om als psychopaat bestempeld te worden, moet een persoon bovendien ook nog over bepaalde persoonlijkheidskenmerken beschikken, bij voorbeeld een gebrek aan schuldgevoel en een gebrek aan empathie.¹³ Een psychiater die bij een patiënt een antisociale persoonlijkheidsstoornis vaststelt, zal zich daarentegen enkel baseren op gedragskenmerken. Kort samengevat kunnen we

⁷ R.D. HARE en S.D. HART, “Psychopathy, mental disorder and crime”, in S. HODGIN (ed.), *Mental disorder and crime*, Californië, Sage Publications, Inc., 1993, 104.

⁸ H. PRINS, *Offenders, deviants or patients?*, Londen, Routledge, 1995, 120, 122-123.

⁹ De vierde editie van de *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (DSM-IV) werd in 1994 uitgegeven door de American Psychiatric Association, de tiende editie van de *International Classification of Diseases and Causes of Death* (ICD-10) in 1992 door de World Health Organisation.

¹⁰ E.M. CALE en S.O. LILIENFELD, “What every forensic psychologist should know about psychopathic personality”, in W. O’DONOHUE en E. LEVENSKY (eds.), *Handbook of forensic psychology*, San Diego, Elsevier, Inc., 2004, 396.

¹¹ Zie o.a. R.J. LARSEN en D.M. BUSS, *Personality Psychology, Domains of knowledge about human nature*, McGraw – Hill International Edition, 2005, 611; W.H. REID, “The antisocial personality and related syndromes”, in J.R. LION, *Personality disorders, Diagnosis and management*, Baltimore, Williams & Wilkins, 1981, 135; W. VANDEREYCKEN, C.A.L. HOOGDUIN en P.M.G. EMMELKAMP (red.), *Handboek psychopathologie, Deel 1 Basisbegrippen*, Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2000, 419.

¹² L. ECCLESTON en T. WARD, “Assessment of dangerousness and criminal responsibility”, in W. O’DONOHUE en E. LEVENSKY (eds.), *Handbook of forensic psychology*, San Diego, Elsevier, Inc., 2004, 91; I. FRECKELTON, “Psychopathy and the law”, in E. BLAAUW en L. SHERIDAN (eds.), *Psychopaths, Current international perspectives*, Den Haag, Elsevier bedrijfsinformatie bv, 2002, 184; S.E. HOLT, *The sadistic component of the criminal psychopath*, Ann Arbor, UMI Company, 1996, 5.

¹³ C. FINE en J. KENNETT, “Mental impairment, moral understanding and criminal responsibility: Psychopathy and the purpose of punishment”, *International Journal of Law and Psychiatry* 2004, (425) 426.

stellen dat bijna alle personen die psychopatisch zijn ook aan een antisociale persoonlijkheidsstoornis zullen lijden, maar niet vice versa.¹⁴

1.2. DE METING VAN PSYCHOPATHIE

Centraal in de hedendaagse psychologische invulling van ‘psychopathie’ staat de meting ervan. Hare ontwikkelde voor dat doel in 1980 de Hare Psychopathy Checklist (PCL), die hij in 1991 licht wijzigde tot de Hare Psychopathy Checklist – Revised (PCL-R). Sindsdien is Hare’s test de referentiestandaard bij diagnosticeren van psychopathie. Het uitgangspunt van de PCL en zijn opvolger de PCL-R zijn de Cleckley criteria’ (*supra*). De normale PCL-R beoordelingsprocedure omvat een interviewgedeelte, dat ongeveer 90 tot 120 minuten duurt, en een onderzoek van de beschikbare strafrechtelijke dossierinformatie, wat zo’n 60 minuten in beslag neemt. Tijdens die procedure zal de onderzoeker de toepasselijkheid van een aantal elementen op de onderzochte persoon bestuderen.

In de PCL-R worden zowel persoonlijkheidskenmerken als gedragskenmerken die geassocieerd worden met psychopathie onderzocht. De PCL bevat 22 onderzoekssitems, in de PCL-R teruggebracht tot 20, die opgebouwd zijn rond twee factoren. Factor 1 beschrijft een constellatie van persoonlijkheidseigenschappen die volgens psychologen en psychiaters de kern uitmaken van psychopathie en is getiteld ‘Egoïstisch, ongevoelig en zonder wroeging gebruik maken van anderen’. Factor 2 focust op gedragskenmerken en kreeg als naam ‘Chronisch instabiel en asociaal gedrag’. In de tweede versie van de PCL-R, die dateert van 2003, worden die factoren bovendien nog eens onderverdeeld in twee facetten. Zo bevat Factor 1 de facetten ‘Interpersoonlijk’ en ‘Affectief’ en Factor 2 de facetten ‘Levensstijl’ en ‘Antisociaal gedrag’.

De onderzoeker moet de toepasselijkheid van de 20 items van de PCL-R op de onderzochte persoon beoordelen en per item telkens een score van 0 (= het item is niet van toepassing), 1 (= het item is min of meer van toepassing) of 2 (= het item is zeker en vast van toepassing) geven.¹⁵ De 20 items die geanalyseerd moeten worden zijn de volgende:¹⁶

¹⁴ E.M. CALE en S.O. LILIENFELD, “What every forensic psychologist should know about psychopathic personality”, in W. O’DONOHUE en E. LEVENSKY (eds.), *Handbook of forensic psychology*, San Diego, Elsevier, Inc., 2004, 397-398.

¹⁵ Dillen gaf tijdens het interview afgenomen op 29/01/2010 aan dat dit beperkt antwoordgamma voor uniformisering van de PCL-R resultaten zorgt. Omdat er maar drie antwoordmogelijkheden per item zijn, is de kans vrij groot dat de psychiater of psycholoog die de test afneemt, erin zal slagen om het ‘juiste’ cijfer aan te duiden. Dillen benadrukte evenwel het belang van de specifieke PCL-R opleiding om te weten wat die items precies omvatten en om op een correcte en uniforme manier te kunnen scoren.

¹⁶ Nederlandse vertaling door H. VERTOMMEN, R. VERHEUL, C. DE RUITER en M. HILDEBRAND, *Hare’s Psychopathie Checklist: Handleiding*, Amsterdam, Harcourt Test Publishers, 2002, 12.

- (1) Gladde prater/oppervlakkige charme
- (2) Sterk opgeblazen gevoel van eigenwaarde
- (3) Prikkelhongerig/neiging tot verveling
- (4) Pathologisch liegen
- (5) List en bedrog/manipulerend gedrag
- (6) Gebrek aan berouw of schuldgevoel
- (7) Ontbreken van emotionele diepgang
- (8) Kil/gebrek aan empathie
- (9) Parasitaire levensstijl
- (10) Gebrekkige beheersing van het gedrag
- (11) Promiscue seksueel gedrag
- (12) Gedragsproblemen op jonge leeftijd
- (13) Ontbreken van realistische doelen op de lange termijn
- (14) Impulsiviteit
- (15) Onverantwoordelijk gedrag
- (16) Geen verantwoordelijkheid nemen voor het eigen gedrag
- (17) Veel kortstondige partnerrelaties
- (18) Jeugdcriminaliteit
- (19) Schending van voorwaarden bij voorwaardelijke veroordeling en/of achterwege blijven van vervroegde of voorwaardelijke invrijheidstelling
- (20) Veelsoortige criminaliteit

De maximumscore op de PCL-R is 40. In de meeste landen wordt de cut-off score voor psychopathie op 30 gelegd, het cijfer dat men ook in de Verenigde Staten hanteert. Uit mijn onderzoek blijkt dat er in de forensische psychiatrie en psychologie in België verschillende cijfers circuleren die als cut-off score dienst doen. Een eerste stroming¹⁷ gebruikt een PCL-R score van 26 als cut-off voor psychopathie. Dit cijfer is gebaseerd op een aantal Europese onderzoeken¹⁸ die stellen dat men in Europa niet zomaar de Amerikaanse score van 30 kan overnemen omwille van de culturele verschillen. De Amerikaanse cultuur zou intrinsiek ‘gewelddadiger’ zijn dan de Europese, waardoor sommige Europese psychopaten, wanneer de cut-off score van 30 wordt gehanteerd die rekening houdt met de eigenheid van de Amerikaanse maatschappij, onder de PCL-R radar zouden vliegen. Een tweede stroming houdt vast aan Hare’s cut-off score van 30.¹⁹ Zij halen aan dat er weinig of geen betrouwbaar onderzoek is gevoerd dat aantoonde dat een PCL-R score van 30 in de Verenigde Staten overeenkomt met 26 in Europa en dat een afwijking van de psychopathiegrens van 30 op basis van de nu beschikbare gegevens niet

¹⁷ Onder andere Dillen, zie interview afgenomen op 29/01/2010. Ook aangegeven door Verreyt (8/04/2010).

¹⁸ Zie ook M. HILDEBRAND, *Psychopathy in the treatment of forensic psychiatric patients : assessment, prevalence, predictive validity, and clinical implications*, Amsterdam, Dutch University Press, 2004, 57.

¹⁹ Onder andere Declercq, zie interview afgenomen op 1/02/2010. Ook aangegeven door Verreyt (8/04/2010).

te verantwoorden is. Bovendien wijzen zij op de standaardmeetfout van 3 die men bij het afnemen van de PCL-R steeds in het achterhoofd moet houden. Zelfs bij het hanteren van een cut-off score van 30, komt men omwille van die standaardmeetfout vanaf een PCL-R score van 27 al in de psychopathiegevaarzone. Een derde groep is minder op de hoogte van de ontwikkelingen op het gebied van psychopathie en gebruikt een zelf bepaald cijfer als cut-off score op de PCL-R, wat uiteraard een risico inhoudt.²⁰

De forensische psychiatrie en psychologie waarschuwen er wel unaniem voor om de uitslag van de PCL-R test te verabsoluteren. In plaats van zich blind te staren op het effectieve cijfer, moet men de PCL-R score in het geheel van de persoonlijkheid van de verdachte plaatsen en onderzoeken welke elementen tot een dergelijke uitslag leiden. Bovenal moet men de PCL-R test met uiterste omzichtigheid benaderen. Een PCL-R diagnose als ‘psychopaat’ heeft een enorme weerslag, niet alleen op de persoonlijkheid van de onderzochte persoon en de perceptie van de maatschappij, maar ook op zijn strafmodaliteiten en behandelingsmogelijkheden. In de psychosociale dienst van de gevangenis Leuven Centraal opteert men er daarom voor om niet te werken met het effectieve PCL-R cijfer, maar maakt men veeleer gebruik van de formulering ‘een lage, gemiddelde of hoge score op de psychopathieschaal’.²¹ Uit de praktijk blijkt echter dat gerechtsdeskundigen bij een toerekeningsvatbaarheidexpertise wel de cijferuitslag op de PCL-R vermelden en dat ook steeds meer rechters om de specifieke PCL-R score vragen.²² Hier is uiteraard op zich niets mis mee, integendeel, op voorwaarde dat men zijn oordeel niet enkel van dat cijfer laat afhangen en ook andere elementen in overweging neemt.

2. TOEREKENINGSVATBAARHEID

2.1. HET BEGRIP TOEREKENINGSVATBAARHEID - MEER DAN EEN LOUTER JURIDISCH CONCEPT

Het antwoord op de toerekeningsvatbaarheidvraag wordt in België bepaald door twee type spelers: juristen en psychologen/psychiaters. De vraag naar de toerekeningsvatbaarheid van een verdachte fungeert in de praktijk als het scharnierpunt tussen recht enerzijds en psychologie en psychiatrie anderzijds. Op het moment dat een rechter om een toerekeningsvatbaarheidexpertise verzoekt, verlaat de toerekeningsvatbaarheidproblematiek het domein van het recht en treedt zij binnen in de wereld van de forensische psychologie en psychiatrie. Vervolgens zal een gerechtsdeskundige de geestestoestand van de

²⁰ Aangegeven door Casselman (interview op 3/02/2010) en Verreyt (8/04/2010).

²¹ Verreyt, interview afgenomen op 8/04/2010.

²² Zie onder andere Heimans (interview afgenomen op 12/02/2010) en Declercq (interview afgenomen op 1/02/2010).

verdachte met behulp van de logica en doelstellingen van zijn eigen discipline²³ zo goed mogelijk proberen te taxeren en diagnosticeren, waarna hij zijn bevindingen in een verslag giet en dit aan de rechter overhandigt. De rechter moet dan autonoom aan die extralegale appreciatie juridische gevolgen koppelen: is de verdachte toerekeningsvatbaar of niet? Krijgt hij een straf of wordt hij geïnterneerd?

In theorie lijken de taken van de gerechtsdeskundige en de psychiater duidelijk van elkaar gescheiden, maar uit de praktijk blijkt dat ze de hete aardappel van de toerekeningsvatbaarheid naar elkaar doorschuiven. Mijn onderzoek toont ondubbelzinnig aan dat rechters in de grote meerderheid van de gevallen de door de deskundige voorgestelde kwalificatie volgen (*infra*).²⁴ Hoewel dit hen moeilijk kan verweten worden – het deskundigenverslag dient net om de rechter, die in deze materie een leek is, te informeren en adviseren over de geestestoestand van de verdachte –, moet men er toch over waken dat de deskundigen de plaats van de rechter niet innemen.

Vanuit de strafrechtelijke praktijk klinkt de verzuchting dat veel gerechtsdeskundigen zich niet beperken tot de inhoud van hun taak, maar veeleer een moreel of praktisch oordeel vellen in functie van de concrete behandelingsmogelijkheden of de sociale gevaarlijkheid van de verdachte.²⁵ Ook de forensische psychiatrie erkent dat de psychiater in zijn toerekeningsvatbaarheidadvies soms verder gaat dan een zuivere diagnose.²⁶ Er wordt zelfs letterlijk gesteld dat het vaak neerkomt op een “*balanceren tussen een diagnostische appreciatie en een sociale strategie: wat is de beste oplossing voor het conflict dat ontstaan is tussen de maatschappij en het individu: strafrecht of psychiatrie?*”²⁷

Een bijkomend en cruciaal probleem is dat er in de forensische psychiatrie en psychologie geen eenduidigheid bestaat aan opvattingen inzake toerekeningsvatbaarheid. Dit is voor een groot deel te wijten aan het gebrek aan een specifieke opleiding, controlemechanismen en kwaliteitscriteria voor gerechtsdeskundigen, waardoor psychiaters en psychologen de

²³ P. COSYNS en J. CASSELMAN, *Gerechtelijke psychiatrie*, Leuven/Apeldoorn, Garant, 1995, 25.

²⁴ Bevestigd vanuit psychiatrische/psychologische en juridische hoek: zie interviews afgenomen van Dillen (op 29/01/2010), Declercq (1/02/2010), Casselman (3/02/2010), Heimans (12/02/2010), Michel (22/03/2010) en Van Steenbrugge (7/04/2010).

²⁵ Zie interviews afgenomen van Michel (op 22/03/2010) en Decoux (8/04/2010). Ook Heimans sprak de bedenking uit dat een aantal gerechtsdeskundigen hun boekje te buiten gaan door maatschappelijke visies over veiligheid en het onveiligheidsgevoel bij de bevolking, wat geen psychiatrische begrippen zijn, te introduceren in hun verslag (zie interview afgenomen op 12/02/2010).

²⁶ M. VANDENBROUCKE, “De psychiatrische expertise in strafzaken: vaak vergeten, maar niet altijd onbelangrijk”, *R.W.* 1994-1995, (1353) 1359.

²⁷ M. VANDENBROUCKE, “Forensische initiatieven: na de jaren van stilte, eindelijk wat nieuws?”, *Orde van de dag* 2005-06, afl. 34, (17) 19.

toerekeningsvatbaarheid-problematiek behandelen volgens hun eigen criteria, die soms ook nog kunnen verschillen naargelang het concrete geval.²⁸ De forensische sector is zich terdege bewust van deze situatie en heeft zelf al verschillende initiatieven genomen om het probleem aan te pakken, maar van de kant van de wetgever bleef het gedurende een te lange tijd stil (*infra*). Niet alleen faalt de wetgever in het uitwerken van een specifieke opleiding en kwaliteitscriteria voor gerechtsdeskundigen, hij heeft daarenboven ook het troebele begrip ‘toerekeningsvatbaarheid’ in geen enkele tekst omschreven of gedefinieerd. De forensische praktijk moet bijgevolg zelf uit de bestaande wetgeving destilleren wat de wetgever precies verstaat onder ‘toerekeningsvatbaar’ en welke rol zij als gerechtsdeskundigen verwacht worden te vervullen. Bovendien blijkt uit mijn onderzoek dat ook juristen ter zake in het duister tasten, het begrip toerekeningsvatbaarheid niet kunnen omschrijven en zich dan maar volledig baseren op het psychiatrisch verslag, waardoor er nog meer druk op schouders van de gerechtsdeskundige wordt gelegd.

Dit werk ambieert dan ook om voor gerechtsdeskundigen én juristen het wettelijk kader rond de toerekeningsvatbaarheidproblematiek duidelijk uiteen te zetten, met respect voor de eigen logica, kennis en terminologie van de verschillende vakgebieden, en zo de samenwerking tussen beide disciplines te bevorderen.

2.2. TOEREKENINGSVATBAARHEID IN HET BELGISCH STRAFRECHT

In de volgende paragrafen zal de toerekeningsvatbaarheidproblematiek gekaderd worden in het Belgische strafrecht. In het eerste deel (Formele situering van de toerekeningsvatbaarheidvraag) wordt de juridische aard van de term ‘ontoerekeningsvatbaar’ onderzocht en gaan we na op welk moment in het juridische verhaal van een misdrijf – van het plegen van strafbare feiten tot de effectieve bestraffing van het misdrijf – de vraag naar de toerekeningsvatbaarheid van de verdachte gesteld moet worden. In het tweede deel (Wetshistorische invulling van het begrip toerekeningsvatbaarheid) worden vanuit een wetshistorische invalshoek de voorwaarden voor een ontoerekeningsvatbaarheidverklaring uiteengezet.

2.2.1. Formele situering van de toerekeningsvatbaarheidvraag

De vraag naar de toerekeningsvatbaarheid van de dader van een misdrijf bevindt zich in het middelpunt van de juridische praktijk, en toch wordt het begrip in geen enkele wettekst verduidelijkt of zelfs maar vermeld. Waar moet

²⁸ C. DILLEN, “Requiem voor een kalf”, *Orde van de dag* 2005-06, afl. 34, (7) 9; M. VANDENBROUCKE, “De psychiatrische expertise in strafzaken: vaak vergeten, maar niet altijd onbelangrijk”, *R.W.* 1994-1995, (1353) 1353.

de toerekeningsvatbaarheidproblematiek dan in het Belgische strafrecht gesitueerd worden?

Om hierop een antwoord te kunnen formuleren, is het belangrijk om eerst het algemene kader voor de bestraffing van een misdrijf in herinnering te brengen. Opdat een misdrijf tot rechtsgrond voor bestraffing zou kunnen dienen, moeten een aantal constitutieve elementen voorhanden zijn.²⁹ Ten eerste moeten de objectieve en subjectieve bestanddelen van het misdrijf zelf aanwezig zijn (delictstypiciteit), zodat bepaald kan worden onder welk strafrechtelijk misdrijf de foutieve gedraging moet worden ondergebracht. Ten tweede moet deze delictstypische gedraging wederrechtelijk of onrechtmatig zijn. Zo is een misdrijf bij voorbeeld niet strafbaar als het is uitgevoerd op bevel van de overheid of ter wettige verdediging van zichzelf of van een ander. Ten derde moet de gedraging juridisch verwijtbaar zijn en moet de dader dus schuld dragen. Ten vierde moet de gedraging ook strafwaardig zijn. De strafwetgever stelt dat bepaalde omstandigheden, zoals de aangifte van het misdrijf aan de overheid en bloed- en aanverwantschapsbanden, de strafbaarheid van een gedraging uitsluiten, ondanks het feit dat de gedraging voor het overige aan alle voorwaarden voor bestraffing voldoet.

De vraag naar de toerekeningsvatbaarheid bevindt zich op het derde niveau, het niveau van de schuld. Het Belgisch strafrecht is schuldstrafrecht (*supra*), dus kan de dader van een misdrijf enkel gestraft worden als de foutieve gedraging hem kan verweten worden. In principe wordt iedereen geacht verantwoordelijk te zijn en dus schuld te dragen voor zijn eigen daden. Er zijn echter een aantal elementen die schuld uitsluiten: de schulduitsluitingsgronden. Binnen de schulduitsluitingsgronden onderscheidt men gronden van niet-toerekenbaarheid, zoals dwang of overmacht en dwaling en onwetendheid, waarbij de verwijtbaarheid van het misdrijf wordt uitgeschakeld door incidentele omstandigheden, en gronden van niet-toerekeningsvatbaarheid, zoals de strafrechtelijke minderjarigheid en bepaalde vormen van geestesstoornis, waarbij de dader zelf schuldontbekwaam is. Volgens deze opvatting, die wordt aangehangen door een groot deel van de doctrine, is de ontoerekeningsvatbaarheid die voortvloeit uit bepaalde vormen van geestesstoornis dus een schulduitsluitingsgrond.³⁰ Het Hof van Cassatie is eveneens die mening toegeedaan.³¹

²⁹ Over het aantal, de precieze benaming en de scheidingslijn tussen de materieelrechtelijke bestaansvoorwaarden bestaat in de rechtsleer onenigheid. Voor dit globaal overzicht wordt de zienswijze gevolgd die uiteengezet wordt in R. VERSTRAETEN en F. VERBRUGGEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors – Deel 1*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2007, 32.

³⁰ Zie o.a. C. DILLEN, “Requiem voor een kalf”, *Orde van de dag* 2005-06, afl. 34, (7) 7; C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2006, 260; R. VERSTRAETEN en F. VERBRUGGEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors – Deel 1*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2007, 77. Contra: A. DE NAUW, *Inleiding tot het Algemeen Strafrecht*, Brugge, Die Keure, 2008, 86; J. ROZIE, “De

2.2.2 *Wetshistorische invulling van het begrip toerekeningsvatbaarheid*

Zoals reeds eerder vermeld, komt de term ‘toerekeningsvatbaarheid’ in geen enkele wettekst voor. Ook de rechtsleer is bijzonder terughoudend wanneer het op de inhoudelijke invulling van het begrip aankomt. De weinige juridische bronnen ter zake beperken zich meestal tot een vrij algemene omschrijving van toerekeningsvatbaarheid, zonder over te gaan tot een concretisering van de voorwaarden of zonder de link te leggen met de forensische psychiatrie. Het resultaat van dit juridisch vacuüm is bekend: gerechtsdeskundigen weten niet welke elementen precies leiden tot ontoerekeningsvatbaarheid en gebruiken bijgevolg vaak eigen criteria om tot een advies te komen.³² Het behoeft geen betoog dat die situatie problematisch is. Dit hoofdstuk ambieert om, vertrekkende vanuit het wettelijk kader en de forensische psychiatrische en psychologische praktijk, duidelijk te omschrijven welke elementen in rekening moeten worden gebracht bij een toerekeningsvatbaarheidoordeel.

a. Inleidende bemerking

Alvorens de bespreking van de concrete ontoerekeningsvatbaarheidcriteria in het Belgisch strafrecht aan te vatten, willen we eerst op een cruciaal onderscheid wijzen. In tegenstelling tot wat soms wordt aangenomen, zijn ‘geestesgestoord’ en ‘ontoerekeningsvatbaar’ *geen* synoniemen, noch begrippen die in een causaal verband staan.³³ Om ontoerekeningsvatbaar verklaard te worden, is de aanwezigheid van een geestesstoornis een noodzakelijke maar geen voldoende voorwaarde. Niet alle geestesgestoorde delinquenten zijn daarom ook automatisch ontoerekeningsvatbaar: voor een ontoerekeningsvatbaarheidoordeel is meer vereist dan enkel een geestesstoornis.

b. Art. 71 Sw. en de W.B.M. van 1 juli 1964

Het concept toerekeningsvatbaarheid wordt vastgehaakt aan twee wetsbepalingen: art. 71 Sw. en art. 1 Wet van 1 juli 1964 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen en gewoonte-misdadigers. Art. 71 Sw. luidt als volgt: *“Er is geen misdrijf, wanneer de beschuldigde of de beklaagde op het ogenblik van het feit in staat van krankzinnigheid was of wanneer hij gedwongen werd door een macht die hij niet heeft kunnen weerstaan”*. De Belgische wetgever heeft nooit een authentieke interpretatie gegeven aan

strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de geestesgestoorde delinquent”, in UALS (ed.), *Verantwoordelijkheid en recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, 221-222.

³¹ Voor een recent voorbeeld, zie Cass., 12 februari 2008, P.07.1185.N, www.cass.be.

³² Zie M. VANDENBROUCKE, “De psychiatrische expertise in strafzaken: vaak vergeten, maar niet altijd onbelangrijk”, *R.W.* 1994-1995, (1353) 1353.

³³ Zie ook P. COSYNS en J. CASSELMAN, *Gerechtelijke psychiatrie*, Leuven/Apeldoorn, Garant, 1995, 28-31.

‘krankzinnigheid’,³⁴ waardoor de term in zijn gebruikelijke, en niet zijn medisch-wetenschappelijke betekenis moet worden verstaan. De doctrine verwijst ter zake naar het verlies van wilscontrole en/of verstandelijke vermogens. Opvallend is dat sommige bronnen krankzinnigheid enkel associëren met het verlies van controle over zijn daden,³⁵ terwijl anderen alleen spreken van een intellectuele stoornis³⁶. Een derde groep auteurs ziet in ‘krankzinnigheid’ beide elementen, wilscontrole en verstandelijke vermogens, verenigd.³⁷ Vast staat alleszins dat het moet gaan om een *volledig* verlies van wilscontrole of verstandelijke vermogens. Ook het Hof van Cassatie heeft bevestigd dat art. 71 Sw. niet alleen veronderstelt dat de wil van de dader verzwakt werd door een op hem inwerkende macht, maar dat zijn vrije wil vernietigd werd.³⁸ Enkel de volledige uitschakeling van wilscontrole en/of verstandelijke vermogens leidt dus tot krankzinnigheid en de toepassing van art. 71 Sw. Wanneer de dader van een misdrijf op het moment van de feiten in een staat van krankzinnigheid was, wijst dit op volledige ontoerekeningsvatbaarheid en kan hij op basis van de schulditsluitingsgrond die in art. 71 Sw. vervat zit niet gestraft worden. Alleen volledige ontoerekeningsvatbaarheid wordt bijgevolg gedekt door art. 71 Sw.

Er zijn echter ook geestesgestoorden die hun wilscontrole of verstandelijke vermogens niet volledig verloren hebben, maar die niettemin een gevaar kunnen vormen voor de samenleving.³⁹ De heterogene groep van ernstig geestesgestoorde maar niet krankzinnige daders kan als verminderd toerekeningsvatbaar aangemerkt worden, aangezien zij nog over enige mate van wilsvrijheid beschikken.⁴⁰ Op die geestesgestoorde delinquenten is de schulditsluitingsgrond van art. 71 Sw. bijgevolg niet van toepassing, maar toch kunnen zij niet gelijkgesteld worden met ‘gewone’ daders van misdrijven.

³⁴ J. ROZIE, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de geestesgestoorde delinquent”, in UALS (ed.), *Verantwoordelijkheid en recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, 226.

³⁵ Zie o.a. J. CASSELMAN, “Internering: huidige situatie”, in J. CASSELMAN en P. COSYNS, *Internering*, Leuven/Apeldoorn, Garant, 1997, 40; K. HANOULLE, “Te gek om los te lopen of net niet? De vergeten groep van de verminderd toerekeningsvatbare daders in het Belgische strafrecht”, in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS e.a. (eds.), *Van pionier naar onmisbaar. Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 370.

³⁶ Zie o.a. J. ROZIE, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de geestesgestoorde delinquent”, in UALS (ed.), *Verantwoordelijkheid en recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, 226.

³⁷ Zie o.a. F. TULKENS en M. VAN DE KERCHOVE, *Introduction au droit pénal – aspects juridiques et criminologiques*, Brussel, Kluwer, 2003, 345; R. VERSTRAETEN en F. VERBRUGGEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors – Deel 1*, Antwerpen/ Apeldoorn, Maklu, 2007, 77.

³⁸ Cass. 28 februari 1955, R.W. 1955-56, 137.

³⁹ R. VERSTRAETEN en F. VERBRUGGEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors – Deel 1*, Antwerpen/ Apeldoorn, Maklu, 2007, 77.

⁴⁰ K. HANOULLE, “Te gek om los te lopen of net niet? De vergeten groep van de verminderd toerekeningsvatbare daders in het Belgische strafrecht”, in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS e.a. (eds.), *Van pionier naar onmisbaar. Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 370.

Aan deze problematiek werd tegemoet gekomen door de Wet van 9 april 1930 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen en de gewoontemisdadigers, zoals vervangen door de gelijknamige Wet van 1 juli 1964⁴¹ (hierna W.B.M.). Art. 1 W.B.M. stelt: “*Wanneer er gronden zijn om aan te nemen dat de verdachte verkeert, hetzij in staat van krankzinnigheid, hetzij in een ernstige staat van geestesstoornis of van zwakzinnigheid die hem ongeschikt maakt tot het controleren van zijn daden, kunnen de onderzoeksgerechten, in de gevallen waarin de wet voorlopige hechtenis toelaat, een aanhoudingsbevel verlenen om hem in observatie te stellen.*” De W.B.M. heeft dus het toepassingsgebied *ratione personae* verruimd: naast krankzinnigen is er ook sprake van mensen die verkeren in een ernstige staat van geestesstoornis of zwakzinnigheid. Zij ressorten niet onder art. 71 Sw., maar maken op basis van art. 7 W.B.M. wel aanspraak op internering in plaats van op een gevangenisstraf. Belangrijk is dat om voor de interneringsmaatregel in aanmerking te komen, de geestesstoornis of zwakzinnigheid tot gevolg moet hebben dat ze de persoon in kwestie ongeschikt maakt tot het controleren van zijn daden. In tegenstelling tot art. 71 Sw., waar de invulling van ‘krankzinnigheid’ aan rechtsleer, rechtspraak en psychiatrie werd overgelaten, preciseert de wet hier wel een noodzakelijk element om tot ontoerekeningsvatbaarheid te komen: het verlies van het vermogen om zijn daden te controleren. Van het andere element waarmee de doctrine de ‘krankzinnigheid’ in art. 71 Sw. associeerde, namelijk het verlies van verstandelijke vermogens, is hier geen sprake.

c. De forensische praktijk in de periode van wetgevende stilte

Tot voor kort (*infra*) waren art. 71 Sw. en art. 1 W.B.M. de enige wetsbepalingen waar gerechtsdeskundigen, advocaten en rechters zich op konden baseren voor hun advies, betoog of oordeel over de toerekeningsvatbaarheid van een verdachte. De vraag stelt zich dan ook hoe men in de praktijk omging met dit eerder vaag wettelijk kader. Welke elementen leidden uiteindelijk tot een kwalificatie van ontoerekeningsvatbaarheid? Uit mijn onderzoek kunnen drie krachtlijnen met betrekking tot het concept toerekeningsvatbaarheid in de forensische psychiatrische en psychologische praktijk afgeleid worden.

Ten eerste wijst mijn onderzoek uit dat de veel gerechtsdeskundigen niet goed op de hoogte zijn van wat ‘toerekeningsvatbaarheid’ precies inhoudt. Met name het feit dat voor een toerekeningsvatbaarheidadvies meer nodig is dan de vaststelling van de desbetreffende psychiatrische stoornis (zie ook *supra*), zorgt voor verwarring.⁴² Veel deskundigen lijken te denken dat

⁴¹ Wet van 1 juli 1964 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen en de gewoontemisdadigers, B.S. 17 juli 1964.

⁴² Aangegeven door Casselman (3/02/2010) en ook door mijzelf ervaren tijdens het afnemen van sommige andere interviews.

ontoerekeningsvatbaarheid louter bepaald wordt door de aard van de stoornis, zonder de link te leggen van de diagnose naar het misdrijf. Zo wordt de vraag naar welke elementen tot ontoerekeningsvatbaarheid leiden, niet zelden beantwoord door een opsomming van de verschillende psychiatrische stoornissen die ipso facto leiden tot ontoerekeningsvatbaarheid en de constatacie dat bij andere stoornissen, zoals persoonlijkheidsstoornissen, geen automatisch verband kan gelegd worden tussen de diagnose en toerekeningsvatbaarheid. Zonder te betwisten dat bepaalde stoornissen vaker ontoerekeningsvatbaarheid tot gevolg hebben dan andere, kan opgemerkt worden dat men in veel gevallen niet lijkt na te gaan of de gediagnosticeerde stoornis er ook voor gezorgd heeft dat de dader in die concrete situatie de controle over zijn daden heeft verloren.

Ten tweede benadrukt de praktijk dat het criterium dat de W.B.M. aangeeft, ‘ongeschikt zijn om zijn daden te controleren’, niet gemakkelijk is om mee te werken. In zekere zin kan men stellen dat iedereen die een strafbare gedraging pleegt, faalt te weerstaan aan een impuls om de wet te overtreden en zijn daden dus niet volledig kan controleren.⁴³ De gerechtsdeskundige moet ergens een lijn trekken tussen de keuze om een bepaald misdrijf te plegen en de onweerstaanbare aandrang daartoe, en moet hierbij rekening houden met alle nuances van het misdrijf en van de geestesstoornis. Het vermogen om zijn daden te controleren kan daarbij ook sterk variëren naargelang de concrete situatie waarin de verdachte zich bevindt, zodat een persoon die ogenschijnlijk perfect in staat is om zijn gedrag onder controle te houden, in andere omstandigheden toch elke vorm van zelfbeheersing kan verliezen.⁴⁴ Dillen liet optekenen dat een toerekeningsvatbaarheidexpertise geen kwestie is van een lijst met voorwaarden afwerken, maar een moeilijke evenwichtsoefening die in elk concreet geval herhaald moet worden en veel feeling en ervaring vereist.⁴⁵ De forensische psychiatrische en psychologische praktijk vraagt vanwege de juridische wereld dan ook om begrip voor de relativiteit van deskundigenverslagen.

Ten derde reikt de forensische praktijk⁴⁶, naast de aanwezigheid van een psychiatrische stoornis en het verlies van de controle over zijn daden, nog een extra criterium aan waarmee de gerechtsdeskundige in zijn toerekeningsvatbaarheidexpertise rekening moet houden, namelijk het causaal verband tussen de stoornis en het misdrijf.⁴⁷ Ook mensen die gediagnosticeerd zijn met een psychiatrische stoornis kunnen immers een ‘gewoon’ misdrijf plegen dat hoegenaamd niet in verband staat met hun stoornis. In dat geval is

⁴³ Declercq tijdens interview afgenomen op 1/02/2010.

⁴⁴ Sterk benadrukt door Casselman tijdens interview afgenomen op 3/02/2010.

⁴⁵ Tijdens interview afgenomen op 29/01/2010.

⁴⁶ Expliciet door Dillen (interview afgenomen op 29/01/2010) en Casselman (3/02/2010).

⁴⁷ De vereiste van een oorzakelijk verband tussen de geestesstoornis en het misdrijf is nu ook formeel in de nieuwe Interneringswet opgenomen (*infra*).

er geen enkele reden om een dergelijke dader ontoerekeningsvatbaar te verklaren. Zo kan ook iemand die lijdt aan een psychose een autodiefstal of fiscale fraude plegen, zonder dat zijn stoornis hem hiertoe heeft aangezet. De gerechtsdeskundige moet in zijn toerekeningsvatbaarheidexpertise dus ook nagaan of het gepleegde misdrijf in oorzakelijk verband stond met de psychiatrische stoornis van de verdachte.

Ook de juridische praktijk worstelt met ontoerekeningsvatbaarheid. Uit mijn onderzoek blijkt duidelijk dat juristen weinig op de hoogte zijn van de wereld van de forensische psychiatrie en psychologie in het algemeen en psychiatrische stoornissen in het bijzonder.⁴⁸ Juristen weten niet wat een kwalificatie van ontoerekeningsvatbaarheid precies inhoudt, kunnen het begrip niet definiëren en staan er eerder afkerig⁴⁹ tegenover. Enerzijds leeft de opvatting dat de toerekeningsvatbaarheid-expertises uitgevoerd door de gerechtsdeskundigen vaak niet de kwaliteit bieden die de aard van de opdracht vereist⁵⁰ en dat het gegeven advies verschilt naargelang de opdrachtgever (procureur of advocaat van de verdediging)⁵¹. De forensische psychiatrie en psychologie zijn wel degelijk op de hoogte van die problematiek en wijzen, als antwoord op de veel gehoorde kritieken over het gebrek aan uniformiteit en kwaliteit van de deskundigenverslagen, op de onbestaande opleiding en kwaliteitscontrole en slechte verloning voor gerechtsdeskundigen. Ook vanuit psychiatrische hoek klinkt scherpe kritiek op de huidige situatie: *“Aangezien er in het Belgische systeem geen enkele vorm van inhoudelijke kwaliteitscontrole bestaat en de resultaten door leken (juristen zonder psychiatrische opleiding) beoordeeld moeten worden, kunnen knoeters jarenlang hun ding doen, zonder enige vorm van correctie, laat staan rechtvaardiging van hun uitspraken.”*⁵² De sector heeft de laatste jaren verschillende initiatieven en voorstellen gelanceerd om het tij te keren,⁵³ maar enige interesse van de kant van de wetgever bleef lange tijd uit (*infra*).

Anderzijds blijkt uit de juridische praktijk ook dat de meeste rechters, zelf niet vertrouwd met de terminologie uit de forensische psychiatrie en psychologie, bij hun oordeel over de toerekeningsvatbaarheid van een verdachte min of

⁴⁸ Aangegeven vanuit psychiatrische/psychologische en juridische hoek. Zie Dillen (29/01/2010), Declercq (1/02/2010), Michel (22/03/2010), Van Steenbrugge (7/04/2010) en Verreyt (8/04/2010).

⁴⁹ Michel stelde tijdens het interview dat ik van hem afnam op 22/03/2010: *“Ik hou niet van het begrip ontoerekeningsvatbaarheid. De grootste menselijke waardigheid kan men geven door aan iemand te zeggen dat hij verantwoordelijk is voor wat hij doet.”*

⁵⁰ Zie Heimans (interview afgenomen op 12/02/2010), Michel (22/03/2010) en Van Steenbrugge (7/04/2010).

⁵¹ Zie Michel (interview afgenomen op 22/03/2010) en Van Steenbrugge (7/04/2010).

⁵² C. DILLEN, “Requiem voor een kalf”, *Orde van de dag* 2005-06, afl. 34, (7) 10-11.

⁵³ Voor een overzicht, zie C. DILLEN, “Requiem voor een kalf”, *Orde van de dag* 2005-06, afl. 34, (7) 9.

meer blindelings afgaan op de door de deskundige voorgestelde kwalificatie.⁵⁴ Hoewel het in theorie de rechter is die beslist over de toerekeningsvatbaarheid, komt in de praktijk maar al te vaak de volledige verantwoordelijkheid op de schouders van de gerechtsdeskundige te liggen. Bij zijn advies eigent de deskundige zich als het ware gerechtelijke macht toe.⁵⁵ Het is dan ook aangewezen dat de gerechtsdeskundige zich bewust is van zijn positie en invloed op het mechanisme dat leidt tot ontoerekeningsvatbaarheid, zonder de grenzen van zijn taak te overschrijden. Rechters van hun kant moeten beseffen dat de psychiatrie geen exacte wetenschap is en dat deskundigenverslagen geen absolute waarde hebben. Bovendien heeft de deskundige in vele gevallen slechts gedurende een korte tijdspanne met de verdachte contact gehad en vindt elke ontmoeting tussen de verdachte en de deskundige plaats in functie van de toerekeningsvatbaarheidexpertise, wat het gedrag van de verdachte en bijgevolg ook beslissing van de deskundige eveneens beïnvloed kan hebben. Het advies van de gerechtsdeskundige is slechts een van de elementen die de rechter in overweging moet nemen bij zijn toerekeningsvatbaarheid-oordeel, weliswaar een belangrijk en vaak doorslaggevend element, maar niet het enige. Toerekeningsvatbaarheid is en blijft een juridisch begrip en moet dus ook het eindresultaat zijn van een juridische afweging. Belangrijker dan de uiteindelijk door de deskundige voorgestelde kwalificatie, is zijn motivering ervan en de redenering waarin hij de gediagnosticeerde psychiatrische stoornis linkt aan het concrete misdrijf. Decoux reikt nog enkele andere bronnen aan die de rechter kan gebruiken om zich een oordeel te vormen over de persoonlijkheid en de toerekeningsvatbaarheid van de verdachte.⁵⁶ Zo kan de rechter ook bijkomende informatie halen uit de manier waarop de feiten zijn gepleegd, het gedrag van de verdachte tijdens de verschillende politieverhoren in de loop van het onderzoek, zijn houding tegenover het slachtoffer tijdens het plegen van de feiten en erna, evenals zijn reactie naar de nabestaanden toe en de ervaringen van de mensen die in de loop van het gerechtelijk onderzoek langdurig met de verdachte zijn omgegaan, zoals de politieagenten, de onderzoeksrechter en eventueel het gevangenispersoneel. Ook hier geldt dat een toerekeningsvatbaarheidsoordeel maatwerk is, wat de nood aan een genuanceerd en uitvoerig gemotiveerd vonnis of arrest alleen maar doet toenemen.

d. De Commissie Internering (1996-1999)

Gedurende meer dan 30 jaar bleef het stil op wetgevend vlak en moest de praktijk zich dus behelpen met art. 71 Sw. en art. 1 en 7 W.B.M. In 1996 werd

⁵⁴ Aangegeven door Dillen (interview afgenomen op 29/01/2010), Declercq (1/02/2010), Casselman (3/02/2010), Heimans (12/02/2010), Michel (22/03/2010) en Van Steenbrugge (7/04/2010)

⁵⁵ M. VANDENBROUCKE, “De psychiatrische expertise in strafzaken: vaak vergeten, maar niet altijd onbelangrijk”, *R.W.* 1994-1995, (1353) 1359.

⁵⁶ Tijdens het interview dat ik van hem afnam op 8/04/2010.

die stilte doorbroken door de oprichting van de Commissie Internering, die naar haar voorzitter vaak de Commissie Delva genoemd wordt. De Commissie Internering bracht in 1999 haar eindverslag uit, waarin ze de belangrijkste kritieken op de W.B.M. van 1964 bundelde en een aantal oplossingen suggereerde voor de in het verslag beschreven problemen.⁵⁷ Zoals reeds vermeld fungeerde in de W.B.M. enkel het wilsvermogen formeel als criterium voor ontoerekeningsvatbaarheid. De Commissie Internering stelde voor om daarnaast ook nog een cognitieve component op te nemen, een gedachte we al terug vinden in de bespreking van art. 71 Sw. door de rechtsleer (*supra*). Ook de praktijk blijkt bij de beoordeling van de toerekeningsvatbaarheid van een verdachte al enigszins rekening te houden met een dergelijk cognitief element,⁵⁸ zij het in veel mindere mate dan met het vermogen van de verdachte om zijn daden te controleren⁵⁹. Concreet zou het huidige criterium verbreed worden tot ‘een geestesstoornis die het oordeelsvermogen en/of het controlevermogen over hun daden opheft’.⁶⁰ Bovendien adviseerde de Commissie Internering om het in de praktijk reeds gehanteerde criterium van het causaal verband tussen de psychische stoornis en de feiten ook formeel in te voeren.⁶¹

e. De Interneringswet van 21 april 2007

Ondanks de onverdeeld positieve reacties op het eindverslag van de Commissie Internering, werden de suggesties van de Commissie niet meteen door een formele wettekst bekrachtigd, de vele wetsvoorstellen die volgden op het indienen van het eindverslag ten spijt. Na 1999 brak er weer een periode van wetgevende passiviteit aan, waaraan pas in 2007 een einde kwam met de goedkeuring van de Wet van 21 april 2007 betreffende de internering van personen met een geestesstoornis⁶² (hierna Interneringswet). De nieuwe Interneringswet vervangt niet alleen de W.B.M. van 1964, maar wijzigt ook art. 71 Sw. zodat het artikel in overeenstemming zou zijn met de nieuwe bepalingen. De Interneringswet is evenwel nog steeds niet in werking

⁵⁷ J. GOETHALS en L. ROBERT, “Een nieuwe interneringswet”, *Fatik* 2007, afl. 114, (4) 5.

⁵⁸ Decoux (8/04/2010) vermeldde bij de bespreking van de toerekeningsvatbaarheidvereisten een cognitieve component in de zin van of de verdachte het onderscheid kon maken tussen goed en kwaad. Casselman (3/02/2010) wees erop dat een zeer zorgvuldige voorbereiding van een misdrijf, die lijkt te suggereren dat de verdachte zijn daden op elk moment onder controle heeft, soms ook deel kan uitmaken van de stoornis zelf, zoals bij voorbeeld bij sommige verschijningsvormen van een paranoïde persoonlijkheidsstoornis. Het enkele criterium van de wilscntrole volstaat in die gevallen niet om tot toerekeningsvatbaarheid te besluiten.

⁵⁹ Aangegeven door Verreyt (interview afgenomen op 8/04/2010). Bij de bespreking van de ontoerekeningsvatbaarheidvereisten maakten Dillen (29/01/2010) en Declercq (1/02/2010) ook geen melding van een cognitieve component.

⁶⁰ F. VERBRUGGEN en J. GOETHALS, “Van kommercommissie naar kwelrechtbank? De vernieuwing van de internering (en de TBS)”, in C. BEVERNAGE, M. BOES e.a., *Recht in beweging*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2008, 365.

⁶¹ J. GOETHALS en L. ROBERT, “Een nieuwe interneringswet”, *Fatik* 2007, afl. 114, (4) 5.

⁶² B.S. 13 juli 2007.

getreden. De oorspronkelijke datum van inwerkingtreding, 1 januari 2009⁶³, werd ondertussen al drie jaar uitgesteld⁶⁴, zodat de bepalingen van de nieuwe Interneringwet uiterlijk op 1 januari 2012 van kracht zullen worden.⁶⁵ De praktijk vreest echter dat de inwerkingtreding van de Interneringwet omwille van budgettaire redenen nog langer op zich zal laten wachten.⁶⁶

De nieuwe Interneringwet voert een aantal fundamentele veranderingen door in verband met de voorwaarden en procedure van internering (*infra*). Ontegensprekelijk werd hierbij rekening gehouden met bepaalde voorstellen uit het eindverslag van de Commissie Internering van 1999.⁶⁷ Waar art. 1 W.B.M. nog sprak van ‘krankzinnigheid, een ernstige staat van geestesstoornis of van zwakzinnigheid’, worden die gedateerde termen in de Interneringwet vervangen door het containerbegrip ‘geestesstoornis’, een terminologische aanpassing die de Commissie Internering reeds gesuggereerd had. Daarnaast brengt de Interneringwet nog een aantal andere wijzigingen aan die van groot belang zijn voor de toerekeningsvatbaarheidproblematiek.

Ten eerste bepaalt art. 8 dat de dader van een misdrijf slechts voor internering in aanmerking kan komen als hij *“op het ogenblik van de beoordeling aan een geestesstoornis lijdt die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden tenietdoet of ernstig aantast”*. Hiermee wordt de cognitieve component die we reeds terugvonden in het eindverslag van de Commissie Internering nu ook formeel bij de toerekeningsvatbaarheidanalyse betrokken. De Memorie van Toelichting bij het Wetsontwerp betreffende de internering van personen die lijden aan een geestesstoornis vermeldt in verband met de nieuwe term ‘oordeelsvermogen’ het volgende: *“In de huidige wet kunnen de personen die krankzinnig zijn, die aan een ernstige staat van geestesstoornis lijden of die zwakzinnig zijn, zodat ze hun daden niet meer onder controle kunnen houden, geïnterneerd worden, maar het opzettelijke aspect van de gepleegde daad is verwaarloosd. In dit voorontwerp stelt de regering derhalve voor dat de geestesstoornis het onderscheidingsvermogen of het controleren van de daden ofwel volledig heeft doen verdwijnen, ofwel ernstig heeft aangetast. [...] De expert zal zich dus ook moeten uitspreken over de intellectuele vermogens van de betrokkene en moeten bepalen of die persoon zich een redelijke voorstelling kon maken van de strafbare situatie.”*⁶⁸ Tijdens de artikelsgewijze bespreking wordt in de Memorie van Toelichting ook nog aangehaald: *“Om die leemte te verhelpen, wordt in het ontwerp van wet een bijkomend criterium ingevoegd dat verwijst naar de ‘cognitieve’ vermogens, meer bepaald de intellectuele*

⁶³ Zie art. 157 Interneringwet.

⁶⁴ Zie art. 7 van de Wet van 24 juli 2008 houdende diverse bepalingen (II), B.S. 7 augustus 2008.

⁶⁵ J. ROZIE, *Syllabus strafrecht*, Antwerpen, Universiteit Antwerpen, 2008, 99.

⁶⁶ Aldus Dillen tijdens het interview dat ik van hem afnam op 29/01/2010.

⁶⁷ J. CASSELMAN, “Wetsontwerp Onkelinx betreffende internering”, *Panopticon* 2007, afl. 4, (57) 57.

⁶⁸ Memorie van toelichting bij het Wetsontwerp betreffende de internering van personen die lijden aan een geestesstoornis, *Parl. St. Kamer* 2006-2007, DOC 51 2841/001, 7.

*vermogens en het oordeelsvermogen van de betrokkene. De uitvoering van een daad kan immers feilloos gepland zijn en beheerst worden uitgevoerd, hoewel zij gebaseerd is op een duidelijke pathologische inhoud (bv. een paranoïde waanzin).*⁶⁹ Volgens de forensische psychiatrie verwijst het begrip ‘oordeelsvermogen’ naar de cognitieve kenmerken van het psychologisch functioneren van een persoon, namelijk intelligentie, de gedachtegang en de gedachte-inhoud.⁷⁰ Uit de praktijk blijkt dat de cognitieve component van toerekeningsvatbaarheid vaak vertaald wordt door het vermogen om een onderscheid te maken tussen goed en kwaad.⁷¹ De gerechtsdeskundige moet voortaan dus buiten met wilscontrole ook met dergelijke concepten rekening houden bij de beoordeling van de toerekeningsvatbaarheid van een verdachte. De toekomst zal uitwijzen of de forensische psychiatrische en psychologische praktijk door de invoering van het criterium oordeelsvermogen ook effectief een andere conceptie van toerekeningsvatbaarheid zal aannemen.

Een tweede verandering die de Interneringswet doorvoert, bestaat uit de formalisering van de noodzaak van een causaal verband tussen de geestestoornis en de strafbare feiten om tot ontoerekeningsvatbaarheid te besluiten, een criterium dat reeds zowel door de praktijk als door de Commissie Internering werd aangereikt. Opvallend is hierbij dat de wet vereist “*dat er mogelijk een oorzakelijk verband bestaat tussen de geestesstoornis en de feiten*” (art. 5 § 1, 2°),⁷² zodat het oorzakelijk verband niet moet vaststaan om tot een ontoerekeningsvatbaarheidoordeel te komen. Dit was in het oorspronkelijke wetsontwerp echter wel het geval.⁷³ De huidige formulering van art. 5 § 1, 2° is het resultaat van een bemerking geuit tijdens de discussie in de parlementaire Commissie voor Justitie dat het “*onmogelijk is voor de deskundige om met volledige zekerheid een causaal verband vast te stellen tussen de feiten en de geestesstoornis*”, waarna een amendement het woord ‘mogelijk’ invoerde.⁷⁴ De Commissie komt hierbij tegemoet aan een verzuchting vanuit de psychiatrische sector.⁷⁵

⁶⁹ Memorie van toelichting bij het Wetsontwerp betreffende de internering van personen die lijden aan een geestesstoornis, *Parl. St. Kamer 2006-2007*, DOC 51 2841/001, 21-22.

⁷⁰ C. DILLEN, “Het kalf is bijna verdronken!”, *Panopticon* 2001, (529) 532.

⁷¹ Onder andere Decoux tijdens het interview dat ik van hem afnam op 8/04/2010. Zie ook J. NYS, *Is de psychopaat ontoerekeningsvatbaar?*, onuitg., intern werkingsdocument in opdracht van rechter H. Heimans, 2002.

⁷² F. VERBRUGGEN en J. GOETHALS, “Van kommercommissie naar kwelrechtbank? De vernieuwing van de internering (en de TBS)”, in C. BEVERNAGE, M. BOES e.a., *Recht in beweging*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2008, 372.

⁷³ Wetsontwerp betreffende de internering van personen die lijden aan een geestesstoornis, *Parl. St. Kamer 2006-2007*, DOC 51 2841/001, 148.

⁷⁴ Verslag namens de Commissie voor Justitie bij het Wetsontwerp betreffende de internering van personen die lijden aan een geestesstoornis, *Parl. St. Kamer 2006-2007*, DOC 51 2841/004, 63-64.

⁷⁵ C. DILLEN, “Het kalf is bijna verdronken!”, *Panopticon* 2001, (529) 533.

Ten derde legt de Interneringwet een verplicht voorafgaandelijk deskundigenonderzoek op om tot internering over te gaan (art. 8 § 2),⁷⁶ wat onder het regime van de W.B.M. niet vereist was maar in de praktijk wel al zo werd toegepast. Bovendien worden ook de elementen die de gerechtsdeskundige bij het opmaken van zijn toerekeningsvatbaarheidverslag moet onderzoeken wettelijk vastgelegd, wat we alleen maar kunnen toejuichen. Art. 5 bepaalt dat de rechter bij een toerekeningsvatbaarheidexpertise minstens aan de gerechtsdeskundige moet vragen om vast te stellen: “1. dat de persoon op het ogenblik van de feiten en op het ogenblik van het onderzoek leed aan een geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan of ernstig heeft aangetast; 2. dat er mogelijk een oorzakelijk verband bestaat tussen de geestesstoornis en de feiten; 3. dat het gevaar bestaat dat betrokkene ten gevolge van de geestesstoornis opnieuw misdrijven pleegt; 4. dat en hoe de persoon kan worden behandeld, begeleid, verzorgd met het oog op zijn reïntegratie in de maatschappij.” In de nieuwe Interneringswet wordt toerekeningsvatbaarheid dus geoperationaliseerd of concreet gemaakt door de vragen die de rechter stelt aan de deskundige.⁷⁷ Daarbij bevatten art. 5 § 2, 3 en 4 van de Interneringswet een aantal kwalitatieve criteria waaraan de gerechtsdeskundige zal moeten beantwoorden, een erkenningsprocedure en een vaststaand model waarnaar de deskundige zijn verslag zal moeten opstellen. Deze bepalingen professionaliseren de psychiatrische expertise en houden rekening met veel van de klachten vanuit de forensische sector, maar men moet oppassen voor overhaast enthousiasme.⁷⁸ De artikels in verband met het deskundigenonderzoek moeten immers later nog bij koninklijk besluit uitgewerkt worden, wat doet vrezen dat de concrete omzetting van die bepalingen in de praktijk nog even op zich zal laten wachten. Een voorzichtig optimisme is dus op zijn plaats.

Ook art. 71 Sw. onderging met behulp van de Interneringswet een verjongingskuur en luidt voortaan als volgt: “*Er is geen misdrijf wanneer de beschuldigde of de beklaagde op het tijdstip van de feiten leed aan een geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan of ernstig heeft aangetast, of wanneer hij gedwongen werd door een macht die hij niet heeft kunnen weerstaan.*” De wetgever heeft er terecht voor gekozen om de terminologie van de nieuwe Interneringswet door te trekken naar art. 71 Sw, waardoor het gedateerde begrip ‘krankzinnigheid’ ook hier vervangen werd door ‘geestesstoornis’. Opvallend is dat ook de formulering ‘die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan of ernstig heeft aangetast’ integraal werd overgenomen.

⁷⁶ A. DE CLERCK en W. VAN STEENBRUGGE, “Het wetsontwerp internering: het lijden eindelijk verlicht?”, *Fatik* 2007, afl. 114, (16) 17.

⁷⁷ P. COSYNS, “De forensische geestelijke gezondheidszorg in Vlaanderen op een keerpunt: het licht schijnt in de duisternis?”, in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS e.a. (eds.), *Van pionier naar onmisbaar. Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 387.

⁷⁸ H. HEIMANS, “Is er opnieuw hoop voor de geïnterneerden?”, *Fatik* 2007, afl. 114., (10) 12.

Bijgevolg wordt, in tegenstelling tot de oorspronkelijke tekst waar ‘krankzinnigheid’ duidde op het volledig verlies van wilscontrole of verstandelijke vermogens en dus enkel volledige ontoerekeningsvatbaarheid leidde tot de toepassing van art. 71 Sw. (*supra*), nu ook verminderde toerekeningsvatbaarheid gedekt door de schulduitsluitingsgrond van art. 71 Sw.⁷⁹ Net als de Interneringswet zelf is het vernieuwde art. 71 Sw. evenwel nog niet in werking getreden.

f. Toerekeningsvatbaarheid in België: een ‘alles of niets’ concept

Een laatste punt dat steeds opnieuw opduikt bij de bespreking van de toerekeningsvatbaarheid-problematiek, is het dichotoom karakter van het concept toerekeningsvatbaarheid in België: een verdachte is toerekenings- of ontoerekeningsvatbaar, er is geen middenweg. Het Belgische recht hanteert een ‘alles of niets’ perceptie van toerekeningsvatbaarheid en vraagt de deskundige bijgevolg om de vraag naar de toerekeningsvatbaarheid van een verdachte met een simpele ja of nee te beantwoorden, zonder ruimte te laten voor nuancering. De reactie van de forensische sector hierop is de volgende: *“Het is een kwalitatief begrip, dat in feite niet te kwantificeren is. Ten gronde kan de psychiater de vraag van de magistraat niet beantwoorden. De toerekenbaarheid kan niet vertaald worden door een ja of een neen. Toch wordt er in de praktijk op de vraag geantwoord. Dit is mogelijk indien we er rekening mee houden dat ons antwoord relatief is.”*⁸⁰

Uit mijn onderzoek blijkt dat een groot deel van de praktijk voorstander is van een graduele toerekeningsvatbaarheid, op voorwaarde dat men hier de juiste juridische en therapeutische gevolgen aan vast knoopt.⁸¹ Hierbij wordt steeds naar het Nederlandse voorbeeld verwezen. Zonder in detail te gaan – een uitgebreide bespreking van het Nederlandse systeem zou buiten het bestek van dit werk vallen – vermelden we ter illustratie dat voor toerekeningsvatbaarheid in de Nederlandse rechtspraktijk een zogenaamde glijdende schaal van vijf gradaties wordt gehanteerd: toerekeningsvatbaar, enigszins verminderd toerekeningsvatbaar, verminderd toerekeningsvatbaar, sterk verminderd toerekeningsvatbaar en ontoerekeningsvatbaar.⁸² Afhankelijk van de graad van ontoerekeningsvatbaarheid kan de rechter ervoor kiezen om een vrijheidsstraf

⁷⁹ K. HANOULLE, “Te gek om los te lopen of net niet? De vergeten groep van de verminderd toerekeningsvatbare daders in het Belgische strafrecht”, in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS e.a. (eds.), *Van pionier naar onmisbaar. Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 371.

⁸⁰ M. VANDENBROUCKE, “De psychiatrische expertise in strafzaken: vaak vergeten, maar niet altijd onbelangrijk”, *R.W.* 1994-1995, (1353) 1353-1354.

⁸¹ Zie Dillen (interview afgenomen op 29/01/2010), Casselman (3/02/2010), Heimans (12/02/2010) en Van Steenbrugge (7/04/2010).

⁸² C. DE RUITER en M. HILDEBRAND, “Over toerekeningsvatbaarheid”, in P.J. VAN KOPPEN, D.J. HESSING, H.L.G.J. MERCKELBACH en H.F.M. CROMBAG (red.), *Het recht van binnen. Psychologie van het recht*, Deventer, Kluwer, 2002, 689.

al dan niet te combineren met een terbeschikkingstelling (TBS), een strafrechtelijke beveiligingsmaatregel.⁸³ De discussie betreffende het Nederlandse voorbeeld werd uitdrukkelijk gevoerd in de Commissie Internering, maar de magistratuur was geen voorstander van de invoering van een tweeledig vonnis naar Nederlands model waarbij de rechter zowel een straf als een gedwongen behandelingsmaatregel zou uitspreken. Ook de Belgische psychiaters verzetten zich tegen een systeem waarbij internering wordt gezien als een strafuitvoeringsmodaliteit en de rechter een psychiatrisch gestoorde delinquent tot een behandeling zou kunnen ‘veroordelen’.⁸⁴ Daarom werd de mogelijkheid tot een graduele toerekeningsvatbaarheidverklaring door de Commissie Internering niet weerhouden.⁸⁵ Ook de nieuwe Interneringswet is niet afgeweken van de basisoptie van de W.B.M.: de internering is een strafvervangende maatregel gebleven, en geen strafaanvullende maatregel geworden.⁸⁶

2.2.3. Conclusie: een model voor ontoerekeningsvatbaarheid

Ter conclusie stellen we hieronder voor gerechtsdeskundigen en rechters een model op voor de beoordeling van de toerekeningsvatbaarheid van een verdachte volgens het Belgische recht.

Eerst en vooral moet de rechter erover waken dat het materieel en het moreel element van de delictstypische gedraging aanwezig zijn en we dus van een misdrijf kunnen spreken. Bovendien moet de delictstypische gedraging ook wederrechtelijk zijn. Er mag dus geen sprake zijn van een rechtvaardigingsgrond. De vraag naar de toerekeningsvatbaarheid bevindt zich op het derde niveau en stelt zich dus enkel indien aan de voorgaande twee voorwaarden voldaan is. Pas als er een wederrechtelijk misdrijf voorhanden is, moet de rechter laten onderzoeken of een verdachte op basis van de schulditsluitingsgrond van art. 71 Sw. ontoerekeningsvatbaar is.

⁸³ K. HANOULLE, “Te gek om los te lopen of net niet? De vergeten groep van de verminderd toerekeningsvatbare daders in het Belgische strafrecht”, in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS e.a. (eds.), *Van pionier naar onmisbaar. Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 374-375; C. KELK, *De menselijke verantwoordelijkheid in het strafrecht*, Arnhem, Gouda Quint, 1994, 91.

⁸⁴ P. COSYNS, “De forensische geestelijke gezondheidszorg in Vlaanderen op een keerpunt: het licht schijnt in de duisternis?”, in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS e.a. (eds.), *Van pionier naar onmisbaar. Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 388.

⁸⁵ Het nieuwe art. 71 Sw. bevat echter wel als criterium “een geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan of ernstig heeft aangetast”, waaronder zowel ontoerekeningsvatbare als verminderd toerekeningsvatbare daders kunnen ressorteren. De schulditsluitingsgrond van art. 71 Sw. wordt dus opengesteld voor verminderd toerekeningsvatbare delinquenten. Zie K. HANOULLE, “Te gek om los te lopen of net niet? De vergeten groep van de verminderd toerekeningsvatbare daders in het Belgische strafrecht”, in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS e.a. (eds.), *Van pionier naar onmisbaar. Over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 371.

⁸⁶ P. COSYNS, S. KOECK en R. VERELLEN, “De justitiabele met een psychische stoornis in Vlaanderen”, *Tijdschrift voor psychiatrie* 2008, afl. 50, (63) 64.

Indien aan bovenstaande vereisten voldaan is, kan de rechter overgaan tot de vraag naar de toerekeningsvatbaarheid van een verdachte. Als tweede element moet dan onderzocht worden of er een geestesstoornis aanwezig is. Volgens de Memorie van Toelichting van de Interneringswet omvat de term geestesstoornis zowel de handicaps als de geestesziekten.⁸⁷ Er bestaat geen sluitende definitie van wat een geestesziekte of psychische stoornis precies is, maar in de literatuur lezen we dat aan de volgende voorwaarden voldaan moet zijn.⁸⁸ Ten eerste moet het gaan om een klinisch herkenbaar syndroom (een samenhangend geheel van psychopathologische tekens en symptomen) dat voorkomt in een persoon. Ten tweede moet het verschijnsel leed berokkenen en een duidelijke beperking betekenen in een of meer sectoren van het dagelijkse leven voor die persoon en/of zijn omgeving. Ten derde moet er een wetenschappelijk gefundeerd begrippenkader en een consensus onder deskundigen bestaan om het onderzochte fenomeen als stoornis te beschouwen. De praktijk verwijst terzake naar de twee diagnostische bijbels van de psychologie en de psychiatrie: de DSM-IV en ICD-10. In deze fase van het toerekeningsvatbaarheidsonderzoek moet er een gerechtsdeskundige aangesteld worden, aangezien enkel een psychiater kan oordelen of er al dan niet een geestesstoornis aanwezig is bij de verdachte. Hij moet zijn bevindingen vervolgens neerschrijven in zijn deskundigenverslag. Dit verslag moet volledig zijn en uitleg geven over de gebruikte methodologie (Hoe werd de stoornis gediagnosticeerd? Werde er gebruik gemaakt van testen? Met welke andere bronnen werd er rekening gehouden? Hoe vaak heeft de deskundige contact gehad met de verdachte?), zodat de rechter de redenering van de deskundige kan volgen en niet enkel moet terugvallen op het besluit. Op dit niveau is er ruimte voor nuancering in verband met de graad waarin de stoornis aanwezig is (licht, mild of ernstig) en of er sprake is van meer dan één gediagnosticeerde stoornis (comorbiditeit), iets wat in de praktijk zeer veel voorkomt (*infra*). Om tot internering te kunnen leiden, moet de geestesstoornis bovendien ernstig en aanhoudend zijn.⁸⁹ Ook hiervan moet het deskundigenverslag dus een appreciatie bevatten.

Ten derde moet de gerechtsdeskundige onderzoeken of de gediagnosticeerde geestesstoornis van die aard is dat ze het oordeelsvermogen van de verdachte of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan of ernstig aangetast. Art. 5 § 1, 1° Interneringswet verplicht de gerechtspychiater voortaan expliciet om een antwoord te formuleren op die vraag. De deskundige speelt bij de beoordeling van dit criterium weliswaar een cruciale rol, maar dat wil

⁸⁷ Memorie van toelichting bij het Wetsontwerp betreffende de internering van personen die lijden aan een geestesstoornis, *Parl. St. Kamer* 2006-2007, DOC 51 2841/001, 7.

⁸⁸ P. COSYNS en J. CASSELMAN, *Gerechtelijke psychiatrie*, Leuven/Apeldoorn, Garant, 1995, 30.

⁸⁹ Memorie van toelichting bij het Wetsontwerp betreffende de internering van personen die lijden aan een geestesstoornis, *Parl. St. Kamer* 2006-2007, DOC 51 2841/001, 8.

niet zeggen dat de rechter terzake geen enkel gewicht in de schaal kan leggen. De rechter kijkt immers op een andere manier naar het dossier dan een psychiater en kan over bronnen en ervaringen los van de psychiatrische setting beschikken die een ander licht kunnen werpen op de zaak. Zoals reeds eerder vermeld, reikt de praktijk enkele elementen aan die de rechter in zijn toerekeningsvatbaarheid-analyse kan betrekken, met name de manier waarop de feiten zijn gepleegd en het gedrag van de verdachte tijdens het misdrijf en in de loop van het gerechtelijk onderzoek, zowel naar het slachtoffer en de eventuele nabestaanden als naar de politieagenten, onderzoeksrechter en eventueel het gevangenispersoneel toe (*supra*).

Ten vierde vereist art. 5 § 1, 2° Interneringswet ook dat de gerechtsdeskundige in zijn verslag vast stelt dat er mogelijk een oorzakelijk verband bestaat tussen de geestesstoornis en de feiten. Eenmaal dat de deskundige het antwoord op die vraag in zijn toerekeningsvatbaarheidverslag heeft neergeschreven, beschikt de rechter over alle elementen die hij nodig heeft om op soevereine wijze een oordeel te vellen over de toerekeningsvatbaarheid van de verdachte en over de juridische gevolgen die hieraan moeten vastgekoppeld worden.

Art. 5 § 1, 3° en 4° Interneringswet vraagt de gerechtsdeskundige om in zijn expertiseverslag eveneens vast te stellen of het gevaar bestaat dat de betrokkene ten gevolge van de geestesstoornis opnieuw misdrijven pleegt en hoe de persoon kan worden behandeld met het oog op zijn reïntegratie in de maatschappij. Die elementen zijn echter enkel relevant voor de toepassingsvoorwaarden en concrete uitvoering van de interneringsmaatregel en staan los van de vraag naar de toerekeningsvatbaarheid van de verdachte.

2.3. HET VRAAGSTUK VAN DE PSYCHOPAAAT

Zijn psychopaten toerekeningsvatbaar? Het is een vraag waar veel strafrechters en -pleiters gedurende hun juridische carrière noodgedwongen een antwoord op moeten formuleren. Zoals reeds eerder gesteld (*supra*), wordt in die gevallen vaak terug gegrepen naar het deskundigenverslag. Maar hoe luidt het advies van gerechtsdeskundigen hier? Leidt de diagnose ‘psychopathie’ quasi automatisch tot de toerekeningsvatbaarheid van de beklagde of beschuldigde in kwestie? Of nemen gerechtsdeskundigen ter zake een gedifferentieerdere positie in?

Vooraleer dieper in te gaan op de problematiek van de toerekeningsvatbaarheid van de psychopaat, is het belangrijk om eerst te onderzoeken of in de Belgische forensische praktijk de diagnose ‘psychopathie’ überhaupt gebruikt wordt en wat gerechtsdeskundigen en juristen onder het begrip verstaan. In hoeverre worden Hare’s opvattingen over psychopathie, waar in dit werk van wordt uitgegaan, gedeeld en gehanteerd door de Belgische praktijk?

2.3.1. Psychopathie en de Belgische forensische praktijk

Een eerste vaststelling die aan de hand van mijn onderzoek gedaan kan worden, is dat Hare's conceptie van psychopathie ook tot in Vlaanderen⁹⁰ is doorgedrongen. In de forensische psychiatrie en psychologie behoort 'psychopathie' tot het algemene diagnostische jargon. Gerechtsdeskundigen schrikken er niet voor terug om het label 'psychopaat' op een delinquent te plakken, in die mate dat er vanuit juridische en therapeutische hoek voor gewaarschuwd wordt om een diagnose van psychopathie niet overhaast te stellen. Niet alleen heeft de benoeming van een verdachte tot psychopaat een enorme weerslag op diens persoonlijkheid en de manier waarop de samenleving naar hem kijkt, maar bovendien worden door het label de behandelings- en reïntegratie-mogelijkheden van een persoon in grote mate verkleind (*infra*).⁹¹ Daarom wordt er geadviseerd aan gerechtsdeskundigen om iemand enkel te bestempelen als psychopaat indien iedere vorm van twijfel uitgesloten is en om altijd goed te preciseren wat men juist onder het begrip psychopathie verstaat ('psychopaat volgens de perceptie van Hare, met de volgende kenmerken').⁹²

Ook de PCL-R als meetinstrument is ingeburgerd, wat niet wil zeggen dat ze in alle toerekeningsvatbaarheidexpertises bij de zogenaamde psychopaten gebruikt wordt. Algemeen genomen kunnen we echter stellen dat een psychopathiediagnose zonder toepassing van de PCL-R steeds zeldzamer wordt. Uit de praktijk blijkt ook dat meer en meer rechters zelf om de afname van de test vragen.⁹³ Over de psychopathie cut-off score van de PCL-R bestaat in België evenwel discussie (*supra*).

De forensische psychologie en psychiatrie vullen 'psychopathie' dus in volgens Hare's opvattingen, maar zijn juristen op de hoogte van wat er achter het begrip schuilt? Mijn onderzoek wijst uit dat het merendeel van de strafrechtadvocaten en strafrechters al geconfronteerd werd met een beklaagde of beschuldigde die als psychopaat gediagnosticeerd werd, maar dat slechts weinigen kunnen omschrijven wat het begrip inhoudt. Dit is uiteraard niet abnormaal, juristen zijn ter zake leken en het verslag van de gerechtsdeskundige dient net om hen de nodige informatie over de

⁹⁰ Aangezien mijn onderzoek voornamelijk gebaseerd is op informatie die ik verzameld heb dankzij de gesprekken met een aantal mensen uit de Vlaamse praktijk, beschik ik over te weinig gegevens om met zekerheid uitspraken te kunnen doen over de situatie in Wallonië. Bijgevolg kan onderstaande analyse van de conceptie van psychopathie in de juridische en forensische psychiatrische en psychologische praktijk dan ook enkel toegepast worden op de situatie aan Vlaamse zijde.

⁹¹ Zie Declercq (interview afgenomen op 1/02/2010), Casselman (3/02/2010), Heimans (12/02/2010), Van Steenbrugge (7/04/2010) en Verreyt (8/04/2010).

⁹² Zie Dillen (interview afgenomen op 29/01/2010), Verreyt (8/04/2010) en Decoux (8/04/2010).

⁹³ Aangegeven door Declercq (interview afgenomen op 1/02/2010). Rechter Heimans vraagt zelf ook expliciet naar het PCL-R resultaat (12/02/2010).

geestestoestand van de dader te verstrekken. Die situatie is overigens niet eigen aan de psychopathieproblematiek, maar kan veralgemeend worden tot alle andere psychiatrische stoornissen.⁹⁴ Het probleem is echter dat sommige rechters veel beter op de hoogte zijn van de ontwikkelingen in de forensische psychiatrie en psychologie dan anderen. Gecombineerd met de erg wisselende kwaliteit van de deskundigenexpertises (*supra*), dreigt de toerekeningsvatbaarheid- en interneringsbeslissing bijgevolg een loterij⁹⁵ te worden in functie van de concrete rechter en gerechtsdeskundige, wat de rechtszekerheid uiteraard niet ten goede komt.

Veel juristen zijn eveneens al in contact gekomen met de PCL-R, maar hebben toch enkele bemerkingen bij het gebruik van de test. De meest gehoorde kritiek is dat deskundigen de diagnose gesteld in hun toerekeningsvatbaarheid-expertise vaak enkel op de testresultaten baseren, zonder rekening te houden met andere elementen die de diagnose kunnen beïnvloeden, zoals bij voorbeeld het levensverhaal van de verdachte.⁹⁶ Bovendien heeft men in veel gevallen ook vragen bij de manier waarop de PCL-R is uitgevoerd. De forensische sector geeft hierop als antwoord dat gerechtsdeskundigen in principe een aparte opleiding moeten volgen om de PCL-R te mogen scoren, wat toch al een soort garantie voor kwaliteit en uniformiteit moet bieden.⁹⁷ Bovendien wijzen de psychiatrie en de psychologie erop dat een PCL-R score op zich al een uitgebreide analyse vereist waarin zeer diverse informatiebronnen betrokken worden. Om een correcte PCL-R uitslag te kunnen weergeven, moet de deskundige onder andere gegevens verzamelen met behulp van het strafdossier, moraliteitsonderzoek, anamnestiche informatie (het levensverhaal van de persoon in kwestie) en gesprekken met de omgeving van de verdachte (werk, thuis, school) om zich een beeld te vormen van zijn gedrag naar derden toe.⁹⁸ Met al die elementen wordt dus wel degelijk rekening gehouden: een juist uitgevoerde PCL-R test draagt een dergelijke analyse al in zich.

Daarnaast signaleert de juridische praktijk chronologisch gezien ook een toenemend gebruik van de diagnose ‘psychopathie’ door gerechtsdeskundigen. Dit fenomeen kan verklaard worden door de opmerking dat de forensische sector ondertussen veel beter vertrouwd is met de Hare opvatting van psychopatie en de PCL-R, of door een stijgend aantal psychopaten, maar kan

⁹⁴ Declercq signaleert terzake dat psychopathie zelfs als één van de psychiatrische stoornissen kan beschouwd worden waar juristen nog het meeste mee vertrouwd zijn: “*De conceptverwarring is een catastrofe, maar psychopathie begint meer en meer boven te drijven.*” Zie interview afgenomen op 1/02/2010.

⁹⁵ Heimans (interview afgenomen op 12/02/2010) en Van Steenbrugge (22/03/2010) spraken letterlijk van een loterij.

⁹⁶ Michel (interview afgenomen op 22/03/2010) en Van Steenbrugge (7/04/2010). Ook Heimans noemt blindstaren op de testresultaten “*zeer, zeer gevaarlijk*” (12/02/2010).

⁹⁷ Dillen (interview afgenomen op 29/01/2010), Declercq (1/02/2010) en Verreyt (8/04/2010).

⁹⁸ Duidelijk uitgelegd door Verreyt (interview afgenomen op 8/04/2010).

er ook op wijzen dat deskundigen een verdachte sneller als psychopaat bestempelen. Hiervoor werd al meermaals gewaarschuwd (*supra*) en ook de juridische praktijk spreekt de vrees uit dat ‘psychopaat’ een modewoord zou zijn dat al te gemakkelijk wordt gehanteerd.⁹⁹

Ter besluit kunnen we stellen dat psychopathie en de PCL-R algemeen als zeer bruikbare concepten aanzien worden, maar zowel de juridische als de forensische sector waarschuwen ervoor om de gevaren die aan het begrip ‘psychopathie’ gekoppeld zijn niet uit het oog te verliezen. Ten eerste is een diagnose als ‘psychopaat’ niet zo absoluut en onveranderlijk als soms wordt gemeend. Net als alle andere psychische stoornissen, komt psychopathie eveneens in lichte, milde en ernstige vorm voor.¹⁰⁰ Anders dan wat de publieke opinie soms denkt, is iemand die psychopathische trekken vertoont daarom niet ipso facto een seriemoordenaar. Daarbij komen psychische stoornissen in de meeste gevallen niet als losstaande stoornissen voor, maar lijden geestesgestoorde verdachten vaak aan een combinatie van stoornissen (comorbiditeit).¹⁰¹ Om een correcte toerekeningsvatbaarheid-expertise te kunnen uitvoeren en een aangepaste behandeling te kunnen adviseren, is het dan ook cruciaal dat de gerechtsdeskundige in dergelijke gevallen een meervoudige diagnose stelt. Ook psychopathie verschijnt vaak in combinatie met een andere, al dan niet verwante psychische stoornis.¹⁰² Bovendien kan naargelang de levensfase waarin de geestesgestoorde zich bevindt, de ene dan wel de andere stoornis de bovenhand nemen.¹⁰³ Psychopathie kan dus, veel meer dan men in het algemeen aanneemt, een evolutief karakter vertonen.

Ten tweede heeft men vaak de neiging om een diagnose als psychopaat te verabsoluteren. Een PCL-R uitslag die iemand tot psychopaat bestempelt, heeft in veel gevallen tot gevolg dat voor de persoon in kwestie elke vorm van behandeling of therapeutische begeleiding wordt afgesneden.¹⁰⁴ Het is immers zeer moeilijk om een psychiatrische setting te vinden die bereid is om een psychopaat op te nemen. Ook voor het toekennen van strafuitvoeringsmodaliteiten is een dergelijke kwalificatie bepalend.¹⁰⁵ Een

⁹⁹ Michel (interview afgenomen op 22/03/2010), Van Steenbrugge (7/04/2010) en Decoux (8/04/2010).

¹⁰⁰ Casselman (interview afgenomen op 3/02/2010), Heimans (12/02/2010), Verreyt (8/04/2010) en Decoux (8/04/2010).

¹⁰¹ Casselman (interview afgenomen op 3/02/2010), Van Steenbrugge (7/04/2010) en Verreyt (8/04/2010).

¹⁰² Zie ook A.A. DAHL, “Psychopathy and psychiatric comorbidity”, in T. MILLON, E. SIMONSEN, M. BIRKET-SMITH en R.D. DAVIS (eds.), *Psychopathy: antisocial, criminal and violent behavior*, New York, The Guildford Press, 1998, 301.

¹⁰³ Casselman tijdens het interview dat ik van hem afnam op 3/02/2010.

¹⁰⁴ Zie Declercq (interview afgenomen op 1/02/2010), Casselman (3/02/2010), Heimans (12/02/2010), Van Steenbrugge (7/04/2010) en Verreyt (8/04/2010).

¹⁰⁵ Zie Verreyt (interview afgenomen op 8/04/2010). Aangezien testen uitwijzen dat psychopaten een hoger risico tot recidive hebben, is het evenwel begrijpelijk dat dit een invloed uitoefent op het toekennen van strafuitvoeringsmodaliteiten.

diagnose als psychopaat werkt in de praktijk vaak als een hakbijlmechanisme, dat de persoon in kwestie herleidt tot zijn stoornis en elke ruimte voor nuancering uitsluit, terwijl ook de groep van psychopaten heterogeen is.

Ten derde heeft het begrip zoals al eerder aangehaald ook een morele lading en werkt het stigmatiserend. Gerechtsdeskundigen worden bijgevolg uitgenodigd om een psychopathiediagnose niet onbezonnen te stellen en uitgebreid te motiveren.

2.3.2. *Het verband tussen psychopathie en toerekeningsvatbaarheid*

Volgens het opgestelde model voor ontoerekeningsvatbaarheid (*supra*), moet er aan vier voorwaarden voldaan zijn opdat een delinquent door een rechter ontoerekeningsvatbaar verklaard kan worden. Ten eerste moet er sprake zijn van een wederrechtelijke delictstypische gedraging, ten tweede moet de persoon in kwestie lijden aan een geestesstoornis, die er ten derde voor moet zorgen dat zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden tenietgedaan of ernstig aangetast is. Ten vierde moet er mogelijk een oorzakelijk verband zijn tussen de geestesstoornis en de strafbare feiten. Aangezien de eerste en de vierde voorwaarde afhankelijk zijn van de concrete situatie, zullen we ons hieronder beperken tot de bespreking van de tweede en derde vereiste voor ontoerekeningsvatbaarheid. Is psychopathie een geestesstoornis (1) die van die aard is dat ze het oordeels- (2) of controlevermogen (3) van een verdachte volledig kan uitschakelen of ernstig kan schaden?

De eerste vraag (1) die zich stelt is of psychopathie kan beschouwd worden als een geestesstoornis. Zoals reeds eerder uiteengezet, is er geen formele definitie van een geestesstoornis maar heeft de doctrine een aantal elementen opgesomd die zeker voorhanden moeten zijn om van een psychische stoornis te kunnen spreken.¹⁰⁶ Ten eerste moet het gaan om een klinisch herkenbaar syndroom (een samenhangend geheel van psychopathologische tekens en symptomen) dat voorkomt in een persoon. We kunnen stellen dat Hare's psychopathie-concept, namelijk een afzonderlijke stoornis die bepaalde persoonlijkheids- en gedragskenmerken combineert, hieraan voldoet. Ten tweede moet het verschijnsel leed berokkenen en een duidelijke beperking betekenen in een of meer sectoren van het dagelijkse leven voor die persoon en/of zijn omgeving. Gelet op de specifieke eigenschappen van psychopathie (onder andere een gebrek aan empathie, een parasitaire levensstijl, een veelsoortige criminele loopbaan vanaf een jonge leeftijd, zie *supra*) kunnen we aannemen dat ook die voorwaarde vervuld is. Ten derde moet er een wetenschappelijk gefundeerd begrippenkader en een consensus onder deskundigen bestaan om het onderzochte fenomeen als stoornis te beschouwen. Dit element is het meest voor discussie vatbaar. Geen van de twee diagnostische standaardwerken, de

¹⁰⁶ P. COSYNS en J. CASSELMAN, *Gerechtelijke psychiatrie*, Leuven/Apeldoorn, Garant, 1995, 30.

DSM-IV en ICD-10, vernoemt psychopathie immers als een aparte stoornis (*supra*).¹⁰⁷ Men schrikt er daarom soms van terug om psychopathie als een afzonderlijke geestesstoornis te beschouwen. Uit mijn onderzoek blijkt echter dat psychopathie door de Vlaamse forensische praktijk quasi unaniem als een geestesstoornis, meer bepaald een persoonlijkheidsstoornis beschouwd wordt.¹⁰⁸ Ook aan die laatste voorwaarde is dus voldaan.

Ten tweede (2) moet onderzocht worden of de stoornis psychopathie van die aard is dat zij het oordeelsvermogen van de verdachte kan vernietigen of ernstig aantasten. Over dit onderwerp is, vooral in de Angelsaksische wereld, veel onderzoek verricht, dat zich toespitst op de vraag of psychopaten ‘weten’ dat hun antisociaal gedrag moreel fout is. Het probleem is echter wat onder dit ‘weten’ verstaan moet worden.¹⁰⁹ In enge zin betekent ‘weten’ het hebben van formele cognitieve kennis. Indien de psychopaat dus zijn foutief gedrag kan beschrijven en kan erkennen dat zijn gedrag objectief de grenzen van het maatschappelijk toelaatbare overschreden heeft, is hij toerekeningsvatbaar. ‘Weten’ in brede zin doelt op het hebben van inhoudelijke en affectieve kennis (het innerlijk beseffen en begrijpen). Een delinquent moet in staat zijn om werkelijk te beseffen wat het effect van zijn daden is op andere mensen en waarom zijn gedrag moreel verkeerd is. Volgens de enge interpretatie van ‘weten’ is er enkel sprake van een defect in het oordeelsvermogen wanneer een delinquent niet kan weergeven dat zijn gedrag objectief normoverschrijdend was. Voor ‘weten’ in de brede zin volstaat het dat de delinquent het inherent foutief karakter van zijn gedrag niet kan aanvoelen om tot een dergelijk defect te besluiten. In dat geval is dus een minder ingrijpende aantasting van het kennisvermogen vereist om tot ontoerekeningsvatbaarheid te komen: de lat voor ontoerekeningsvatbaarheid ligt bij de brede interpretatie van ‘weten’ lager.

Aangezien psychopathie geen invloed heeft op de formele cognitieve kennis van de psychopaat, is de discussie over het effect van psychopathie op ontoerekeningsvatbaarheid enkel pertinent als we uitgaan van de brede interpretatie van ‘weten’. Als we enkele kerneigenschappen van de psychopaat onder de loep nemen (*supra*), zoals het gebrek aan berouw, schuldgevoel en empathie en het ontbreken van emotionele diepgang, lijken er bij deze mensen toch andere cognitieve opvattingen over goed en kwaad te leven. “*It may [...] be argued that they lack substantial capacity to appreciate the wrongness of their actions.*”¹¹⁰ Verschillende auteurs wijzen op het bestaan van een affectief defect bij psychopaten: “*It is this very element [conscience] that is missing or*

¹⁰⁷ De DSM-IV bevat enkel een beschrijving van de antisociale persoonlijkheidsstoornis en de ICD-10 van de dissociële persoonlijkheidsstoornis, maar hoewel die concepten verwant zijn met psychopathie, is er toch een duidelijk verschil (*supra*).

¹⁰⁸ Dillen (interview afgenomen op 29/01/2010), Declercq (1/02/2010) en Verreyt (8/04/2010).

¹⁰⁹ Zie hiervoor J. NYS, *Is de psychopaat ontoerekeningsvatbaar?*, onuitg., intern werkingsdocument in opdracht van rechter H. Heimans, 2002.

¹¹⁰ H.L. MAIBOM, “The Mad, the Bad and the Psychopath”, *Neuroethics* 2008, (167) 168.

seriously impaired in psychopaths; their ‘conscience’ is only half formed, consisting merely of an intellectual awareness of the rules of the game. [...] Their internalized rulebooks are pale, abridged versions of those that direct the conduct of other individuals.”¹¹¹

Is dit affectief defect van die aard dat het het oordeelsvermogen van psychopaten teniet doet of ernstig aantast en dus tot ontoerekeningsvatbaarheid kan leiden? Op enkele uitzonderingen na,¹¹² lijkt de juridische doctrine¹¹³ hier afkerig tegenover te staan. Psychopathie wordt dus niet beschouwd als een geestesstoornis die het oordeelsvermogen van een verdachte in die mate aantast dat ze principieel tot ontoerekeningsvatbaarheid leidt.

Ten slotte (3) moet ook nagegaan worden in hoeverre de geestesstoornis psychopathie het vermogen van de psychopaat om zijn daden te controleren vernietigt of ernstig aantast. Verschillende onderzoeken hebben uitgewezen dat er bij psychopaten wel degelijk sprake is van een beschadiging van het wilsvermogen.¹¹⁴ Die versterking van het vermogen van de psychopaat om zijn daden te controleren wordt in de doctrine als volgt verwoord: “*In psychopaths, however, it seems that certain symptoms (e.g. impulsivity, grandiosity, lack of empathy) both increase the likelihood that affected individuals will consider engaging in criminal conduct and decrease the likelihood that the decision to act will be inhibited.*”¹¹⁵ De overgrote meederheid van de auteurs is echter van de mening dat die aantasting van het wilsvermogen niet ernstig genoeg is om ontoerekeningsvatbaarheid te verantwoorden. Men benadrukt dat bij psychopaten het plegen van een misdrijf een keuze blijft, en zeker niet iets

¹¹¹ R.D. HARE, “Psychopaths and their nature: Implications for the mental health and criminal justice systems”, in T. MILLON, E. SIMONSEN, M. BIRKET-SMITH en R.D. DAVIS (eds.), *Psychopathy: antisocial, criminal and violent behavior*, New York, The Guildford Press, 1998, 205. Zie ook P. LITTON, “Responsibility status of the psychopath: On moral reasoning and rational self-governance”, *Rutgers Law Journal* 2008, (349) 374; R.F. SCHOPP en A.J. SLAIN, “Psychopathy, Criminal Responsibility, and Civil Commitment as a Sexual Predator”, *Behavioral Sciences and the Law* 2000, afl. 18, (247) 271.

¹¹² Zie onder andere C. DE RUITER en M. HILDEBRAND, “Over toerekeningsvatbaarheid”, in P.J. VAN KOPPEN, D.J. HESSING, H.L.G.J. MERCKELBACH en H.F.M. CROMBAG (red.), *Het recht van binnen. Psychologie van het recht*, Deventer, Kluwer, 2002, 695; S.D. Hart, “Psychopathy and risk for violence”, in D.J. COOKE, A.E. FORTH en R.D. HARE, *Psychopathy: Theory, research and implications for society*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 1998, 358; M. MEI-TAL, “The Criminal Responsibility of Psychopathic Offenders”, *Israel Law Review* 2002, afl. 36, (103) 121.

¹¹³ Zie onder andere S.D. HART, “Psychopathy, culpability and commitment”, in R.F. SCHOPP, R.L. WIENER, B.H. BORNSTEIN en S.L. WILLBRON (eds.), *Mental disorder and criminal law*, New York, Springer Science + Business Media, 2009, 166 en H.L. MAIBOM, “The Mad, the Bad and the Psychopath”, *Neuroethics* 2008, (167) 167.

¹¹⁴ Zie S.D. HART, “Psychopathy, culpability and commitment”, in R.F. SCHOPP, R.L. WIENER, B.H. BORNSTEIN en S.L. WILLBRON (eds.), *Mental disorder and criminal law*, New York, Springer Science + Business Media, 2009, 165.

¹¹⁵ S.D. HART en R.D. HARE, “Psychopathy: Assessment and association with criminal conduct”, in D.M. STOFF, J. BREILING en J.D. MASER (eds.), *Handbook of antisocial behavior*, New York, John Wiley & Sons, Inc, 1997, 31.

waartoe ze door hun geestesstoornis worden gedwongen. “[...] *Although there is little doubt that volitional impairment of this sort influences behavior on a day-to-day basis, it is possible for people with psychopathy to perceive alternative courses of action, make choices, and compensate for or overcome their volitional impairment [...] using other skills or abilities.*”¹¹⁶ Dillen¹¹⁷ spreekt terzake van een kosten-baten analyse: psychopaten maken een inschatting van de situatie, wegen de pro’s en de contra’s tegen elkaar af en als die analyse negatief uitvalt, zullen ze onder die concrete omstandigheden geen strafbaar gedrag vertonen. Ook in de literatuur wordt enigszins sarcastisch opgemerkt: “*The most blatant criminals can almost control themselves long enough to wait until their victims are helpless or alone before they start mugging them. Very little violence is knowingly committed in the presence of a police officer.*”¹¹⁸ Psychopaten worden in het algemeen dus niet geacht een zodanige beschadiging van het vermogen om hun daden te controleren te ondervinden, dat ze daarom ontoerekeningsvatbaar verklaard moeten worden.

Als we Hare’s conceptie van psychopathie consequent doortrekken, zijn psychopaten dus in principe toerekeningsvatbaar. Ook in de Belgische praktijk¹¹⁹ is er een stroming die op die manier redeneert. Declercq¹²⁰ verwijst ter illustratie naar het soort geweld dat psychopaten gebruiken: predatorisch instrumenteel geweld, dat koelbloedig, zakelijk en intentioneel is. Dit type geweld gaat niet gepaard met een onbedwingbaar affect zoals angst of woede en is ook niet het gevolg van een bedreiging.¹²¹ Ook Hare zelf onderschrijft expliciet de stelling dat psychopathie tot toerekeningsvatbaarheid leidt.¹²²

Uit mijn onderzoek blijkt dat ook in Vlaanderen de meerderheid van de psychopaten toerekeningsvatbaar wordt verklaard.¹²³ De praktijk signaleert evenwel dat er een aanzienlijk deel van de gediagnosticeerde psychopaten toch

¹¹⁶ S.D. HART, “Psychopathy, culpability and commitment”, in R.F. SCHOPP, R.L. WIENER, B.H. BORNSTEIN en S.L. WILLBRON (eds.), *Mental disorder and criminal law*, New York, Springer Science + Business Media, 2009, 166.

¹¹⁷ Interview afgenomen op 29/01/2010.

¹¹⁸ W.H. REID, “Antisocial character and behavior: Threats and solutions”, in T. MILLON, E. SIMONSEN, M. BIRKET-SMITH en R.D. DAVIS (eds.), *Psychopathy: antisocial, criminal and violent behavior*, New York, The Guildford Press, 1998, 115-116.

¹¹⁹ Waaronder Declercq.

¹²⁰ Interview afgenomen op 1/02/2010. Zie ook D.G. CORNELL e.a., “Psychopathy in instrumental and reactive violent offenders”, *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 1996, (783) 789.

¹²¹ F. DECLERCQ, “Psychopathy and its Implications for Mental Health and Criminal Justice”, *Tijdschrift Klinische Psychologie* 2006, (204) 207.

¹²² S.D. HART en R.D. HARE, “Psychopathy: Assessment and association with criminal conduct”, in D.M. STOFF, J. BREILING en J.D. MASER (eds.), *Handbook of antisocial behavior*, New York, John Wiley & Sons, Inc, 1997, 31.

¹²³ Unaniem vanuit de psychiatrische en psychologische sector, de juristen waren verdeeld. Michel (interview afgenomen op 22/03/2010) en Decoux (8/04/2010) zagen geen vast patroon in het verband tussen psychopathie en het toerekeningsvatbaarheidsoordeel.

als ontoerekeningsvatbaar wordt bestempeld (*infra*). Men¹²⁴ waarschuwt ervoor om zich niet blind te staren op de term ‘psychopaat’ maar in elk individueel geval te gaan onderzoeken of de concrete persoon voldoet aan de toerekeningsvatbaarheidvereisten. Ook in de literatuur lezen we hierover: “*Zelf ben ik van oordeel dat er geen algemene regels kunnen gegeven worden: ieder geval is singulier en moet onderzocht worden op zijn wetmatigheden, op zijn rode draad.*”¹²⁵ Blijft natuurlijk de vraag hoe die situatie verzoend kan worden met Hare’s opvattingen over psychopathie, die ook in België het raamwerk vormen voor het gebruik van het begrip psychopathie in de psychiatrische en psychologische sector, en die wel degelijk toerekeningsvatbaarheid impliceren. De praktijk reikt in die context twee oplossingen aan.

Ten eerste wijzen verschillende bronnen¹²⁶ erop dat psychopathie vaak in combinatie met een andere psychiatrische stoornis voorkomt (comorbiditeit), iets wat al eerder vermeld werd. Op sommige momenten kan psychopathie de bovenhand nemen, op andere momenten de andere stoornis. In die gevallen wordt de psychopaat in kwestie dus meer beïnvloed door de andere geestesstoornis, die het oordeels- of controlevermogen van de persoon in kwestie zodanig kan aantasten of uitschakelen dat er sprake is van ontoerekeningsvatbaarheid. Comorbiditeit kan dus verklaren waarom de ene psychopaat toerekeningsvatbaar verklaard wordt, en een andere persoon die eveneens aan psychopathie leidt in een gelijkaardige situatie ontoerekeningsvatbaar, zonder daardoor Hare en zijn navolgers tegen te spreken.

Een tweede mogelijke oplossing werd uiteengezet door Dillen.¹²⁷ Uitgaande van Hare’s psychopathie-conceptie, ontwikkelde hij een model om het fenomeen van de ontoerekeningsvatbare psychopaat theoretisch te onderbouwen. Dillen stelt dat er een onderscheid gemaakt moet worden naargelang het misdrijf voort komt uit Factor 1 (persoonlijkheidskenmerken) of Factor 2 (gedragskenmerken) van de PCL-R (*supra*). De meeste misdrijven gepleegd door psychopaten zouden kaderen in Factor 2 en dus voornamelijk voortvloeien uit de psychopathische neiging tot antisociaal gedrag. Hierbinnen moeten we ook de eerder vernoemde kosten-baten analyse kaderen, die kenmerkend is voor de stereotiepe psychopaat. In dergelijke gevallen zal een psychopaat de situatie inschatten en afhankelijk van de omstandigheden beredeneerd een keuze maken om al dan niet strafbare feiten te begaan. Een klein deel van de door psychopaten gepleegde misdrijven is volgens Dillen

¹²⁴ Zowel vanuit juridische hoek als vanuit de psychiatrie en psychologie, zie Michel (interview afgenomen op 22/03/2010), Van Steenbrugge (7/04/2010), Decoux (8/04/2010), Casselman (3/02/2010) en Verreyt (8/04/2010).

¹²⁵ M. VANDENBROUCKE, “De nieuwe interneringswet: enkele kanttekeningen”, *Fatik* 2007, afl. 114, (21) 23.

¹²⁶ Casselman (interview afgenomen op 3/02/2010), Van Steenbrugge (Z/04/2010) en Verreyt (8/04/2010).

¹²⁷ Tijdens het interview dat ik van hem afnam op 29/01/2010.

echter volledig toe te schrijven aan Factor 1 van de PCL-R, die als naam ‘Egoïstisch, ongevoelig en zonder wroeging gebruik maken van anderen’ draagt. Bij dergelijke misdrijven houdt een psychopaat zich niet bezig met een kosten-baten analyse, maar zal hij, voortgedreven door die persoonlijkheidskenmerken, strafbare feiten begaan die rechtstreeks voortvloeien uit de kern van de psychopathie. In die specifieke gevallen staat de geestesstoornis in die mate op de voorgrond dat psychopathie uitzonderlijk toch tot ontoerekeningsvatbaarheid kan leiden.¹²⁸ Dit model laat gerechtsdeskundigen toe om bij psychopaten toch een ontoerekeningsvatbaarheidadvies te kunnen geven, zonder dat het op willekeur begint te lijken.

In bovenstaande paragrafen hebben we het eerder ontwikkelde model voor ontoerekeningsvatbaarheidverklaring (*supra*) toegepast op Hare’s psychopathie-concept. We hebben, in overeenstemming met de meerderheid van de auteurs, geconcludeerd dat een strikte opvolging van Hare’s opvattingen over psychopathie in de regel leidt tot toerekeningsvatbaarheid van de psychopaat. Uit de praktijk blijkt echter, hoewel men ook in België Hare’s psychopathie-concept hanteert, dat in Vlaanderen toch een aantal psychopaten ontoerekeningsvatbaar worden verklaard. Voor die tegenstelling hebben we een aantal oplossingen geformuleerd.

Om de schets van de juridische positie van de psychopaat in het Belgische strafrecht te vervolledigen, wordt in het volgende hoofdstuk nagegaan welke concrete gevolgen rechters koppelen aan een toerekenings- of ontoerekeningsvatbaarheidverklaring. We proberen tevens een beeld te krijgen van hoeveel psychopaten er in het gevangenis-, dan wel het interneringscircuit terecht komen, om dan de koppeling te maken naar de verhouding toerekeningsvatbare versus ontoerekeningsvatbare psychopaten in het Belgische strafrecht.

¹²⁸ Ter illustratie verwees Dillen naar het geval van een psychopate hulpverpleegster die een enigszins ontspannen gevoel kreeg van bedden in brand steken in het ziekenhuis waar zij werkte. Op een bepaald moment stak zij ook een aantal bedden in brand waar nog patiënten in lagen, die bijgevolg levend verbrandden. Toen haar werd gevraagd waarom zij, als het haar toch ging om het gevoel dat zij kreeg door de brandstichting, niet gewoon bedden had gekozen waar geen mensen in lagen, antwoordde zij: ‘daar heb ik gewoon niet bij stil gestaan’. In dit geval stond volgens Dillen het gedrag van de psychopaat los van Factor 2, de antisociale pool, en was het volledig te kaderen in Factor 1, de persoonlijkheidskenmerken. De essentie voor de psychopaat was het afreageren van het negatieve gevoel, en niet door middel van de brandstichting een bepaald doel bereiken (instrumenteel geweld).

3. PSYCHOPATEN IN HET BELGISCHE STRAFRECHT: EN HET OORDEEL VAN DE RECHTER IS...

Alvorens in te gaan op welke maatregelen er concreet opgelegd kunnen worden aan psychopaten, herhalen we eerst kort de procedure van de strafrechtspleging. Wanneer er redenen zijn om aan te nemen dat een persoon zich bevindt in een staat van geestesstoornis die zijn oordeels- of controlevermogen ernstig aantast of teniet doet, kunnen de onderzoeksrechter en de onderzoeks- of vonnisgerechten een psychiatrisch deskundigenonderzoek bevelen (art. 5 juncto 8 Interneringswet). De gerechtsdeskundige kan dus zowel in de fase van het gerechtelijk onderzoek als in de vonnisfase aangesteld worden.¹²⁹ In de praktijk wordt het deskundigenonderzoek steeds vaker uitgevoerd door een psychiater en een psycholoog samen.¹³⁰ Dat de huidige deskundigenexpertise het voorwerp is van felle kritiek, zowel vanuit juridische als vanuit psychiatrische en psychologische hoek, werd al eerder vermeld. Voor de bespreking van die problematiek verwijzen we dan ook naar Deel II.

Nadat de gerechtsdeskundige zijn advies over de geestestoestand en toerekeningsvatbaarheid van de verdachte heeft geformuleerd, zal de rechter beslissen wat er met de delinquent moet gebeuren. Rekening houdend met diens toerekeningsvatbaarheid op het moment van de feiten en de berechting, zal de rechter ervoor opteren om de beschuldigde of de beklaagde vrij te spreken, te veroordelen of te interneren. De verschillende mogelijkheden worden hieronder schematisch weergegeven (zie ook *infra*).

Moment feiten	Moment berechting	Beslissing
Ontoerekeningsvatbaar	Toerekeningsvatbaar	Vrijspraak
Toerekeningsvatbaar	Toerekeningsvatbaar	Veroordeling
Ontoerekeningsvatbaar	Ontoerekeningsvatbaar	Internering
Toerekeningsvatbaar	Ontoerekeningsvatbaar	Internering

In wat volgt worden de verschillende beslissingen die de rechter kan nemen en de maatregelen die hij kan opleggen besproken, inclusief de terbeschikkingstelling. We zullen ook verduidelijken welke beslissingen reeds op het niveau van het onderzoeksgerecht kunnen genomen worden, en welke

¹²⁹ Uit mijn onderzoek blijkt evenwel duidelijk dat de gerechtsdeskundige in de meerderheid van de gevallen reeds door de onderzoeksrechter wordt aangeduid. Zie onder andere Declercq (interview afgenomen op 1/02/2010), Michel (22/03/2010), Van Steenbrugge (7/04/2010) en Decoux (8/04/2010).

¹³⁰ Aangegeven door Declercq (interview afgenomen op 1/02/2010) en Michel (22/03/2010). Ook Verreyt heeft als psychologe nog meegewerkt aan toerekeningsvatbaarheidexpertises (vermeld tijdens interview afgenomen op 8/04/2010). Michel voegt hieraan toe dat de taak van de psycholoog in die gevallen bestaat uit het afnemen van testen zoals de PCL-R (22/03/2010).

tot de exclusieve bevoegdheid van het vonnisgerecht behoren. Ten slotte wordt telkens opnieuw terug gekoppeld naar de situatie van de psychopaat.

3.1. VRIJSPRAAK

In tegenstelling tot wat soms wordt aangenomen, leidt de ontoerekeningsvatbaarheid van een verdachte niet altijd tot zijn internering. De dader van een misdrijf komt enkel in aanmerking voor internering wanneer de toepassingsvoorwaarden van de W.B.M., binnenkort van de nieuwe Interneringswet, vervuld zijn. Art. 7 juncto 1 van de W.B.M. bepaalt dat enkel de verdachte die een feit, misdaad of wanbedrijf genoemd, heeft gepleegd en zich bevindt hetzij in staat van krankzinnigheid, hetzij in een ernstige staat van geestesstoornis of van zwakzinnigheid die hem ongeschikt maakt tot het controleren van zijn daden, geïnterneerd kan worden. De interneringsmaatregel kan dus enkel opgelegd worden aan de dader van een misdaad of een wanbedrijf die op het moment van de berechting ontoerekeningsvatbaar (volgens de invulling van de W.B.M.) was. De rechtspraak¹³¹ heeft hier nog een derde voorwaarde aan toegevoegd: de verdachte moet bovendien op het ogenblik van de berechting verkeren in een staat van sociale gevaarlijkheid. De Interneringswet bracht enkele kleine wijzigingen aan. Zo werden de termen krankzinnigheid, geestesstoornis en zwakzinnigheid vervangen door het containerbegrip geestesstoornis en werd de voorwaarde van de sociale gevaarlijkheid verduidelijkt en in de wet opgenomen (*infra*). Art. 8 § 1 van de Interneringswet luidt nu als volgt: *“De onderzoeksgerechten [...] en de vonnisgerechten kunnen de internering bevelen van een persoon die een als misdaad of wanbedrijf omschreven feit heeft gepleegd waarop een gevangenisstraf is gesteld, die op het ogenblik van de beoordeling aan een geestesstoornis lijdt die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden tenietdoet of ernstig aantast en ten aanzien van wie het gevaar bestaat dat hij tengevolge van zijn geestesstoornis opnieuw misdrijven zal plegen.”*

Het is belangrijk vervolgens te benadrukken dat de W.B.M. en de Interneringswet art. 71 Sw. niet hebben opgeheven. Zoals reeds eerder vermeld (*supra*), paste de Interneringswet de formulering van art. 71 Sw. aan zodat die overeen zou stemmen met de nieuwe formele criteria voor ontoerekeningsvatbaarheid. De oude term ‘krankzinnigheid’ werd vervangen door een modernere zinsnede. De nieuwe versie van art. 71 Sw. luidt als volgt: *“Er is geen misdrijf wanneer de beschuldigde of de beklagde op het tijdstip van de feiten leed aan een geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan of ernstig heeft aangetast, of wanneer hij gedwongen werd door een macht die hij niet heeft kunnen weerstaan.”*

¹³¹ Zie vb. Cass. 18 mei 1976, *Arr. Cass.* 1976, 1036.

Uitgaande van de nieuwe Interneringswet¹³² kunnen we samenvattend stellen dat iemand die strafbare feiten pleegde in een toestand van ontoerekeningsvatbaarheid, geïnterneerd zal worden wanneer: 1. het misdrijf dat hij pleegde een wanbedrijf of een misdaad was, 2. hij ook op het moment van de berechting ontoerekeningsvatbaar¹³³ is en 3. ten aanzien van hem het gevaar bestaat dat hij tengevolge van zijn geestesstoornis opnieuw misdrijven zal plegen. A contrario komt de dader van een misdrijf, hoewel hij op het moment van de feiten ontoerekeningsvatbaar¹³⁴ was, in de volgende drie gevallen toch niet in aanmerking voor internering. De schulditsluitingsgrond van art. 71 Sw. blijft in deze gevallen onverkort van toepassing, waardoor er ook geen sprake kan zijn van een veroordeling tot een gevangenisstraf. Bijgevolg zal de rechter hier door de toepassing van art. 71 Sw. de delinquent moeten vrijspreken.¹³⁵

Ten eerste is er het geval waarin iemand een overtreding pleegt en zowel op het ogenblik van de feiten als op het ogenblik van de berechting ontoerekeningsvatbaar is.¹³⁶ ¹³⁷ Ten tweede, en dit is het meest controversiële geval, kan het voorkomen dat iemand op het moment van de feiten ontoerekeningsvatbaar was, maar op het moment van de berechting niet meer leed aan een geestesstoornis die van die aard was dat ze zijn oordeels- of controlevermogen ernstig beschadigde of uitschakelde.¹³⁸ Ten derde is het mogelijk dat er ten aanzien van de verdachte geen gevaar bestaat dat hij tengevolge van zijn geestesstoornis opnieuw misdrijven zal plegen. In die situaties kan de verdachte niet veroordeeld worden tot een gevangenisstraf

¹³² Die evenwel nog steeds niet in werking is getreden (*supra*).

¹³³ Volgens de nieuwe criteria in de Interneringswet.

¹³⁴ Indien we uitgaan van de oude formulering van art. 71 Sw., die momenteel nog steeds van kracht is, moet de dader van een misdrijf op het ogenblik van de feiten in een staat van *krankzinnigheid* verkeren om onderstaande paragraaf nog steeds te laten kloppen. Krankzinnigheid kon onder het regime van de W.B.M. en het oude art. 71 Sw. immers leiden tot ontoerekeningsvatbaarheid, maar kan er niet mee gelijkgesteld worden.

¹³⁵ Zie ook R. VERSTRAETEN en F. VERBRUGGEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors – Deel I*, Antwerpen/ Apeldoorn, Maklu, 2007, 78.

¹³⁶ Indien de betrokkene op het moment van de feiten ‘normaal’, maar op het ogenblik van de berechting ontoerekeningsvatbaar was, is art. 71 Sw. niet van toepassing en geeft een overtreding bijgevolg aanleiding tot een veroordeling tot een politiestraf. Zie J. ROZIE, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de geestesgestoorde delinquent”, in UALS (ed.), *Verantwoordelijkheid en recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, 233-234.

¹³⁷ Casselman is evenwel van mening dat er in België toch een aantal interneringen plaatsvinden terwijl het misdrijf dat hiertoe aanleiding heeft gegeven ‘heel gering was’. Dit sluit ons inziens echter niet uit dat het terzake toch om wanbedrijven, en niet om overtredingen gaat, waardoor formeel wel voldaan is aan de juridische toepassingsvoorwaarden voor de interneringsmaatregel.

¹³⁸ “Theoretisch is het [...] mogelijk dat een persoon ‘krankzinnig’ was op het ogenblik van de feiten, en terug ‘normaal’ wanneer hij voor de rechter verschijnt. In dat geval zal hij op grond van art. 71 Sw. moeten worden vrijgesproken. Hoewel een dergelijke stelling in vele gevallen de wetenschappelijke logica tart, wordt zij soms met succes gepleit voor het hof van assisen.” Zie C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2006, 423.

omdat de schulditsluitingsgrond van art. 71 Sw. van toepassing is, maar ook niet geïnterneerd worden omdat de toepassingsvoorwaarden van de Interneringswet niet vervuld zijn. De verdachte zal dus het geluk hebben te kunnen profiteren van een vrijspraak.

Het is onduidelijk hoeveel gediagnosticeerde psychopaten op die manier zijn vrijgesproken. Er bestaan hierover geen cijfers en ook mijn onderzoek heeft ter zake geen gegevens opgeleverd. Ook psychopaten plegen overtredingen, maar om hiervoor vrijgesproken te worden moeten ze zowel op het moment van de feiten als op het moment van de berechting ontoerekeningsvatbaar zijn, terwijl psychopaten meestal toerekeningsvatbaar verklaard worden. Om die reden lijkt het onwaarschijnlijk dat psychopaten op basis van hun stoornis psychopathie bij een overtreding een straf ontlopen. Aangezien psychopathie wordt aanzien als een vrij stabiele stoornis, is het ook weinig plausibel dat een psychopaat bij het plegen van de strafbare feiten ontoerekeningsvatbaar geacht wordt, om dan bij de berechting toch toerekeningsvatbaar verklaard te worden, maar het is niet onmogelijk. Het derde geval van buitenvervolginstelling of vrijspraak – er bestaat ten aanzien van de verdachte geen gevaar dat hij tengevolge van zijn geestesstoornis opnieuw misdrijven zal plegen – lijkt misschien nog het minst waarschijnlijke van de drie. Enkele typerende Factor 2 kenmerken van psychopathie, zoals onverantwoordelijk gedrag, gebrekkige gedragsbeheersing en veelsoortige criminaliteit, impliceren net dat de psychopaat sociaal gevaarlijk is. Bovendien werd het verband tussen een diagnose van psychopathie en een hoog recidiverisico door verschillende onderzoeken aangetoond.¹³⁹

3.2. VRIJHEIDSSTRAF

Enkel indien de dader van een misdrijf zowel tijdens het plegen van de strafbare feiten als op het moment van de berechting toerekeningsvatbaar was (*supra*), kan hij veroordeeld worden tot een vrijheidsstraf.¹⁴⁰ Naast de vrijheidsstraf kan de rechter ook nog een bijkomende straf opleggen. Eén van die bijkomende straffen, de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank¹⁴¹, wordt later nog besproken (*infra*). Hoofd- en

¹³⁹ Zie uitgebreid R.D. HARE, “Psychopaths and their nature: Implications for the mental health and criminal justice systems”, in T. MILLON, E. SIMONSEN, M. BIRKET-SMITH en R.D. DAVIS (eds.), *Psychopathy: antisocial, criminal and violent behavior*, New York, The Guildford Press, 1998, 198-202.

¹⁴⁰ Terminologisch gezien kan men drie soorten vrijheidsstraffen onderscheiden binnen de strafwetgeving: ‘opsluiting’ is de term voor de criminele vrijheidsstraf voor misdaden van gemeen recht, ‘hechtenis’ wijst op de criminele vrijheidsstraf voor politieke misdaden, en met ‘gevangenisstraf’ worden de correctionele en politievrijheidsstraffen bedoeld. Zie R. VERSTRAETEN en F. VERBRUGGEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors – Deel 2*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2007, 351.

¹⁴¹ Voor de Wet van 26 april 2007 de terbeschikkingstelling van de regering genoemd (*infra*).

bijkomende straffen kunnen enkel uitgesproken worden door het vonnisgerecht, en niet door het onderzoeksgerecht.

De vraag naar hoeveel psychopaten er in de Belgische gevangenissen terecht komen, is rechtstreeks verbonden met de vraag naar de toerekeningsvatbaarheid van de psychopaat. Helaas worden er geen cijfers bijgehouden over het aantal psychopaten in de gevangenissen.¹⁴² Uit mijn onderzoek blijkt evenwel dat de meeste geïnterviewden de indruk hebben dat de grote meerderheid van de psychopaten in de gevangenis terecht komt.¹⁴³

Verreyt¹⁴⁴ wijst er verder nog op dat een diagnose als psychopaat een element is dat meespeelt bij de adviezen die de Psychosociale Dienst van Leuven Centraal geeft over het al dan niet toekennen van strafuitvoeringsmodaliteiten¹⁴⁵, aangezien psychopaten volgens verschillende onderzoeken een hogere recidivekans hebben.

3.3. INTERNERING

3.3.1. Schets en wettelijk kader interneringsmaatregel

De interneringsmaatregel in België is al sinds jaar en dag het voorwerp van striemende kritiek uit zowat elke mogelijke hoek: de magistratuur, advocatuur, zorgsector, psychiatrie, het gevangeniswezen en ga zo maar voort.¹⁴⁶ De wetgever nam jarenlang echter een ‘horen, zien en zwijgen’ houding aan. Geleidelijk aan slaagde men er toch in om de interneringsproblematiek op de politieke agenda te plaatsen, wat in 2007 uitmondde in een langverwachte nieuwe wet: de Wet van 21 april 2007 betreffende de internering van personen met een geestesstoornis¹⁴⁷ (Interneringswet). Alvorens in te gaan op de eigenheden van de interneringsmaatregel en de krachtlijnen van de

¹⁴² Alleszins al niet in Leuven Centraal of Leuven Hulpgevangenis, en Verreyt, die werkzaam is op de Psychosociale Dienst van Leuven Centraal, wist mij te vertellen dat dergelijke gegevens volgens haar nergens in Vlaanderen bijgehouden worden (zie interview afgenomen op 8/04/2010). Werner Vanhout, die werkt bij de Centrale Psychosociale Dienst van Justitie, meldde mij per mail (19/04/2010) dat hetzelfde geldt voor Brussel.

¹⁴³ Zie Declercq (interview afgenomen op 1/02/2010), Van Steenbrugge (7/04/2010), Verreyt (8/04/2010) en Decoux (8/04/2010).

¹⁴⁴ Interview afgenomen op 8/04/2010.

¹⁴⁵ Concreet: uitgangsvergunningen, penitentiair verlof, beperkte detentie, elektronisch toezicht en voorwaardelijke invrijheidsstelling.

¹⁴⁶ Zie o.a. F. VERBRUGGEN en J. GOETHALS, “Van kommercommissie naar kwelrechtbank? De vernieuwing van de internering (en de TBS)”, in C. BEVERNAGE, M. BOES e.a., *Recht in beweging*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2008, 361: “Als de strafuitvoering het zieke broertje van het justitie-systeem is, dan is de internering het Bulgaarse weeskindje: het slachtoffer van mensoeterende verwaarlozing. [...] Insiders en waarnemers spraken over ‘een vergeetput’, ‘slagveldgeneeskunde’ of ‘primitieve praktijken die een schande zijn voor een Europees land in de 21ste eeuw’ en besloten: ‘wie niet gek is, zou het in de gevangenis wel worden’.”

¹⁴⁷ B.S. 13 juli 2007.

Interneringswet, brengen we eerst kort de wetgevende voorgeschiedenis in herinnering.¹⁴⁸

“*Les fous ne peuvent être punis, parce qu'ils ne savent pas ce qu'ils font.*”¹⁴⁹ Het Belgische recht is er altijd van overtuigd geweest dat mensen die niet verantwoordelijk konden geacht worden voor hun gedrag, niet gestraft moesten worden. Die gedachte werd bekrachtigd in art. 71 Sw.¹⁵⁰, dat in zijn oude versie stelde dat aan krankzinnigen geen straf kon opgelegd worden. De interneringsmaatregel, die geen straf maar een beveiligingsmaatregel is, werd ingevoerd door de Wet van 9 april 1930 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen en de gewoontemisdadigers¹⁵¹. Die Wet werd vervangen door de Wet van 1 juli 1964 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen en de gewoontemisdadigers¹⁵² (W.B.M.), een wet die slechts weinig inhoudelijke aanpassingen doorvoerde. Ook de W.B.M. van 1964 onderging tot voor kort maar enkele minimale wijzigingen,¹⁵³ waardoor de interneringsmaatregel tot enkele jaren geleden grotendeels terug ging op een systeem dat in 1930 ontwikkeld werd. De kritiek omtrent internering werd dan ook niet gespaard. Talloze artikels verschenen rond de uitvoering van de W.B.M., de kwaliteit van het psychiatrische deskundigenverslag (*supra*), de rechtspositie van de geïnterneerde, het gebrek aan opvang en doorstroming, de omstandigheden waarin geesteszieken in de gevangenissen dienden te verblijven, en zo verder.¹⁵⁴ Ons land werd hiervoor ook al herhaaldelijk op de vingers getikt door het Comité ter preventie van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling (CPT) van de Raad van Europa.¹⁵⁵ De wetgever kon niet doof blijven voor de steeds luider klinkende roep om verandering en stelde

¹⁴⁸ Zie hiervoor onder andere S. DE VUYSERE, “Veertig jaar Wet ter bescherming van de maatschappij: reden tot feesten?” in J. GOETHALS, F. HUTSEBAUT G. en VERVAEKE (red.), *Gerechtelijke geestelijke gezondheidszorg: Wetenschap, beleid en praktijk, Liber amicorum Joris Casselman*, Universitaire Pers Leuven, 2005, 259-269; J. GOETHALS, *Abnormaal en delinkwent, De geschiedenis van het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Antwerpen, Kluwer rechtswetenschappen, 1991, 332 p; J. GOETHALS en L. ROBERT, “Een nieuwe interneringswet”, *Fatik* 2007, afl. 114, 4-9 en F. VERBRUGGEN en J. GOETHALS, “Van kommercommissie naar kwelrechtbank? De vernieuwing van de internering (en de TBS)”, in C. BEVERNAGE, M. BOES e.a., *Recht in beweging*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2008, 359-378.

¹⁴⁹ J. GOETHALS, *Abnormaal en delinkwent, De geschiedenis van het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Antwerpen, Kluwer rechtswetenschappen, 1991, 3.

¹⁵⁰ Ook de voorganger van art. 71 Sw., art. 64 van het strafwetboek van 1810, schreef al voor

“*qu'il n'y a ni crime ni délit, lorsque le prévenu était en état de démence au moment de l'action.*”
¹⁵¹ B.S. 11 mei 1930.
¹⁵² B.S. 17 juli 1964.
¹⁵³ F. VERBRUGGEN en J. GOETHALS, “Van kommercommissie naar kwelrechtbank? De vernieuwing van de internering (en de TBS)”, in C. BEVERNAGE, M. BOES e.a., *Recht in beweging*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2008, 363.

¹⁵⁴ R. VERMEIREN, “Symposium 5 jaar ontmoeting justitie-psychiatrie”, *Panopticon* 2007, afl. 1, (65) 65.

¹⁵⁵ J. CASSELMAN, “Geïnterneerden in overbevolkte gevangenissen”, in F. VERBRUGGEN, R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE en B. SPRIET (eds.), *Strafrecht als roeping, Liber amicorum Lieven Dupont*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2005, 315-316 en P. COSYNS, C. D'HONT e.a., “Geïnterneerden in België: de cijfers”, *Panopticon* 2007, afl. 1, (46) 46.

in 1996 de reeds eerder vernoemde Commissie Internering, bijgenaamd Commissie Delva¹⁵⁶, aan. Het eindverslag van de Commissie Internering in 1999 werd echter niet meteen in een wet vertaald. Onder druk van de publieke opinie na de moorden op twee meisjes door een vrijgelaten geïnterneerde,¹⁵⁷ diende de regering in 2007 evenwel via een spoedprocedure een wetsontwerp in, dat resulteerde in de Wet van 21 april 2007 betreffende de internering van personen met een geestesstoornis (Interneringswet). De Interneringswet is echter nog steeds niet in werking getreden (*supra*).

Zoals hierboven reeds vermeld, is internering geen straf maar een beveiligingsmaatregel van onbepaalde duur. Tot de internering van de dader van een misdrijf kan besloten worden door het vonnisgerecht, maar ook al door het onderzoeksgerecht in de fase van het gerechtelijk onderzoek. Uit mijn onderzoek blijkt dat de meerderheid van de interneringen gebeurt door het onderzoeksgerecht.¹⁵⁸ Om voor internering in aanmerking te komen, worden de toepassings-voorwaarden van de interneringsmaatregel beoordeeld op het moment van de berechting. Ook het bestaan van een geestesstoornis wordt dus op dat ogenblik geëvalueerd (*supra*). Dit heeft tot gevolg dat niet alleen iemand die ontoerekeningsvatbaar was op het moment van de feiten én van de berechting, maar ook iemand die toerekeningsvatbaar was op het moment van de feiten maar ontoerekeningsvatbaar bij de berechting, geïnterneerd kan worden.¹⁵⁹ Onder het regime van de W.B.M. werd de geïnterneerde na de interneringsbeslissing verwezen naar de bevoegde Commissie tot Bescherming van de Maatschappij (C.B.M.), die bepaalde hoe de maatregel zou worden uitgevoerd en instond voor de opvolging en uitvoeringsmodaliteiten van de internering (*infra*).¹⁶⁰

Het interneringslandschap werd in 2007 grondig dooreen geschud door de langverwachte nieuwe Interneringswet, die de interneringsmaatregel van een nieuw kleedje voorzag. De actualisering van de terminologie in verband met

¹⁵⁶ Naar zijn voorzitter, Jan Baron Delva.

¹⁵⁷ Abdallah Ait Oud werd door het Luikse hof van assisen op 10 juni 2008 schuldig bevonden aan de ontvoering, verkrachting en moord op Stacy Lemmens en Nathalie Mahy. Ait Oud werd door gerechtsdeskundigen als een psychopaat gediagnosticeerd en vervolgens toerekeningsvatbaar verklaard, hoewel hij in 2001 voor eerdere zedenfeiten geïnterneerd werd. Voor het persbericht over de toerekeningsvatbaarheidsexpertsie, zie http://www.demorgen.be/dm/nl/989/Binnenland/article/detail/16321_8/2008/02/07/Abdallah-Ait-Oud-is-psychopaat-maar-niet-gek.dhtml.

¹⁵⁸ Zie Heimans (interview afgenomen op 12/02/2010), Van Steenbrugge (7/04/2010) en Decoux (8/04/2010). Michel (22/03/2010) stelt dat de internering op het niveau van het onderzoeksgerecht plaatsvindt wanneer er geen betwisting is, wanneer niemand de internering in vraag stelt. Wanneer één van de partijen de maatregel betwist, wordt de kwestie doorgeschoven naar het niveau van het vonnisgerecht.

¹⁵⁹ Iemand die enkel ontoerekeningsvatbaar was op het moment dat hij het misdrijf pleegde, maar toerekeningsvatbaar bij de berechting, zal in principe bij toepassing van art. 71 Sw. vrijgesproken worden (*supra*).

¹⁶⁰ J. CASSELMAN, “Internering: huidige situatie”, in J. CASSELMAN en P. COSYNS, *Internering*, Leuven/ Apeldoorn, Garant, 1997, 46.

de geestestoestand van de geïnterneerde, de professionalisering van het psychiatrische deskundigenonderzoek en de nieuwe toepassingsvoorwaarden van de interneringsmaatregel werden reeds eerder besproken, maar wat zijn de andere krachtlijnen van de nieuwe regeling?¹⁶¹ Ten eerste wordt de dubbele doelstelling van de internering – bescherming van de maatschappij en therapeutische begeleiding van de geïnterneerde – uitdrukkelijk in de wet opgenomen. Art. 2 bepaalt dat “*de internering van personen met een geestesstoornis een veiligheidsmaatregel is die tegelijkertijd ertoe strekt de maatschappij te beschermen en ervoor te zorgen dat aan de geïnterneerde de zorgen worden verstrekt die zijn toestand vereist met het oog op zijn reïntegratie in de maatschappij*”, en legt zo ook de wettelijke definitie van internering vast. Ten tweede kent art. 4 formeel een aantal rechten toe aan de slachtoffers. Ten derde worden de uitvoering en opvolging van de internering aan de bevoegdheid van de Commissies tot Bescherming van de Maatschappij onttrokken, en aan de strafuitvoeringsrechtbanken toegekend (*infra*). Ten vierde herzielt de Interneringswet ook de fel gecontesteerde regeling in verband met de internering van veroordeelde delinquenten (de zogenaamde administratieve internering, *infra*). Ten vijfde worden er een hele reeks procedureregels uitgewerkt en nieuwe uitvoeringsmodaliteiten ingevoerd.

De Interneringswet voert dus een hele hoop veranderingen door, die door de doctrine onthaald worden met voorzichtig enthousiasme. Verschillende auteurs wijzen er echter op dat het succes van de nieuwe Interneringswet voor een groot deel zal afhangen van de middelen die voor de uitvoering ervan ter beschikking zullen gesteld worden. In die context waarschuwt men voor overdreven optimisme: “*Het enthousiasme dat de nieuwe wet er eindelijk is mag evenwel niet leiden tot een te blind enthousiasme, gezien ook de eerdere wet op de internering door de meeste commentatoren als een goede wet werd beoordeeld, zij het als een wet die nooit over de nodige financiële en logistieke mogelijkheden beschikte om zijn intrinsieke kwaliteiten waar te maken.*”¹⁶²

3.3.2. Psychopaten in het Belgische interneringscircuit: de praktijk

In tegenstelling tot de gedetineerdenpopulatie, zijn er over het psychiatrische profiel van de Vlaamse geïnterneerden wel gegevens beschikbaar. Verschillende auteurs hebben, evenwel op niet-systematische basis, cijfers gepubliceerd over de geïnterneerden die afhangen van de Commissies tot

¹⁶¹ Deze korte schets van de nieuwe Interneringswet is gebaseerd op: A. DE CLERCK en W. VAN STEENBRUGGE, “Het wetsontwerp internering: het lijden eindelijk verlicht?”, *Fatik* 2007, afl. 114, 16-20; J. GOETHALS en L. ROBERT, “Een nieuwe interneringswet”, *Fatik* 2007, afl. 114, 4-9; H. HEIMANS, “Is er opnieuw hoop voor de geïnterneerden?”, *Fatik* 2007, afl. 114., 10-15 en F. VERBRUGGEN en J. GOETHALS, “Van kommercommissie naar kwelrechtbank? De vernieuwing van de internering (en de TBS)”, in C. BEVERNAGE, M. BOES e.a., *Recht in beweging*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2008, 359-378.

¹⁶² J. GOETHALS en L. ROBERT, “Een nieuwe interneringswet”, *Fatik* 2007, afl. 114, (4) 5.

Bescherming van de Maatschappij van Gent, Leuven en Antwerpen.¹⁶³ We proberen uit die onderzoeken een paar algemene vaststellingen met betrekking tot het aantal psychopaten in het interneringscircuit af te leiden.

Ten eerste valt onmiddellijk op dat in weinig tot geen rapporten psychopathie als een aparte diagnostische categorie wordt beschouwd. Het aantal geïnterneerden met een antisociale persoonlijkheidsstoornis wordt echter vaak wel afzonderlijk onderzocht.¹⁶⁴ Eerder benadrukten we reeds dat psychopathie en antisociale persoonlijkheidsstoornis geen synoniemen zijn, maar stelden we ook dat bijna alle psychopaten geacht kunnen worden ook aan een antisociale persoonlijkheidsstoornis te lijden (*supra*). Aangezien specifieke cijfers over de prevalentie van psychopathie onder de Vlaamse geïnterneerden in die onderzoeken ontbreken, kunnen we aannemen dat de eventuele geïnterneerde psychopaten ook onder de categorie antisociale persoonlijkheidsstoornis zullen vallen, maar dat niet alle geïnterneerden met een antisociale persoonlijkheidsstoornis ook psychopaten zijn. We durven er bijgevolg vanuit gaan dat de vlag ‘antisociale persoonlijkheidsstoornis’ in dergelijke onderzoeken toch ook gedeeltelijk de lading ‘psychopathie’ zal dekken. Die stelling wordt nog versterkt door het feit dat sommige auteurs bij de bespreking van de cijfergegevens over de antisociale persoonlijkheidsstoornis wél soms de termen psychopaat en psychopathisch gebruiken. Hierbij moet voor de waardering van die cijfers voor ons onderzoek evenwel nog een kanttekening geplaatst worden: wordt de term ‘psychopaat’ in die gevallen ook volgens Hare’s psychopathie-conceptie gebruikt? Of wordt het begrip veeleer gehanteerd zoals dat in de volksmond gebeurt, waardoor het zijn wetenschappelijke relevantie verliest? De zinsnede “de zogenaamde psychopathische herrieschoppers” in één van voornoemde onderzoeken¹⁶⁵, laat alvast vermoeden dat we beschouwingen in verband met de prevalentie van psychopathie die niet gestoeld zijn op de aparte diagnostische categorie ‘psychopathie’ toch met een korrel zout moeten nemen.

¹⁶³ Zie onder andere K. BONGAERTS, K. TIMMERMAN en M. VANDENBROUCKE, “De opvang van de geïnterneerden van de C.B.M.-Leuven in psychiatrische klinieken”, *Panopticon* 1994, 453-463; P. COSYNS, C. D’HONT e.a., “Geïnterneerden in België: de cijfers”, *Panopticon* 2007, afl. 1, 46-61; S. DE VUYSERE, J. CASSELMAN en G. VERVAEKE, “De geïnterneerdenpopulatie van Vlaanderen: enkele cijfergegevens”, *Panopticon* 2003, 599-604; K. TIMMERMAN en M. VANDENBROUCKE, “De geïnterneerden van de Leuvense Commissie tot Bescherming van de Maatschappij”, *Panopticon* 1991, 461-474; M. VANDENBROUCKE, “Geïnterneerde: wie bent u? Een vraag naar de diagnose van de geïnterneerde in België”, in J. CASSELMAN en P. COSYNS, *Internering*, Leuven/Apeldoorn, Garant, 1997, 63-71.

¹⁶⁴ In sommige onderzoeken maakt men evenwel gebruik van de veel algemenere term ‘persoonlijkheidsstoornis’ of wordt het element psychiatrische diagnose gewoonweg niet in het onderzoek over de geïnterneerdenpopulatie betrokken. Zie P. COSYNS, C. D’HONT e.a., “Geïnterneerden in België: de cijfers”, *Panopticon* 2007, afl. 1, 46-61 en S. DE VUYSERE, J. CASSELMAN en G. VERVAEKE, “De geïnterneerdenpopulatie van Vlaanderen: enkele cijfergegevens”, *Panopticon* 2003, 599-604.

¹⁶⁵ K. TIMMERMAN en M. VANDENBROUCKE, “De geïnterneerden van de Leuvense Commissie tot Bescherming van de Maatschappij”, *Panopticon* 1991, (461) 464.

Hoe dan ook blijken mensen met een antisociale persoonlijkheidsstoornis een aanzienlijke groep binnen de geïnterneerdenpopulatie te vormen. Zo wees een studie die gepubliceerd werd in 1994 uit dat 30% van de geïnterneerden die ressorteerden onder de C.B.M. Antwerpen leden aan een antisociale persoonlijkheidsstoornis. Een ander onderzoek toonde aan dat hetzelfde gold voor de geïnterneerden die ressorteerden onder de C.B.M. Leuven: 30 % leed eveneens aan een antisociale persoonlijkheidsstoornis. Uit beide onderzoeken blijkt dat geïnterneerden die lijden aan een persoonlijkheidsstoornis, en dan vooral de antisociale, de belangrijkste groep vormen onder de totale geïnterneerdenpopulatie.¹⁶⁶

Een tweede vaststelling naar aanleiding van een onderzoek uit 1992 bij de geïnterneerden van de C.B.M. Leuven die opgevangen worden in psychiatrische klinieken, is dat het *“opvallend is dat bij de gehospitaliseerde geïnterneerden geen personen zijn met [...] een uitgesproken psychopathische, antisociale persoonlijkheidsstructuur.”*¹⁶⁷ Later in het onderzoek wordt ook nog het volgende geconcludeerd: *“Een groep die ontbreekt in de klinieken zijn [...] de lastige, niet gemakkelijk te veranderen en te behandelen geïnterneerden die neigen naar agressief en/of delinquent gedrag. De klinieken stellen zich niet open, hebben ook niet de passende voorzieningen voor deze chaotische, sterk sociaal dysfunctionerende en vaak frequent recidiverende personen die hierdoor in regel aangewezen zijn op de gevangenisstructuur van het ‘sociaal verweer’ ”.*¹⁶⁸ Hoewel de auteurs hierbij niet uitdrukkelijk verwijzen naar de zogenaamde psychopaten, kunnen we uit de opbouw van het artikel afleiden dat de eerder vernoemde mensen met een psychopathische en antisociale persoonlijkheidsstructuur geacht worden deel uit te maken van die groep.

Ten derde valt ook op dat verschillende onderzoeken de nadruk leggen op de hoge frequentie van samengestelde of dubbeldiagnoses (comorbiditeit) bij de geïnterneerden.¹⁶⁹ Op het feit dat een combinatie van psychiatrische stoornissen bij dezelfde patiënt in de praktijk veelvuldig voorkomt, werd reeds eerder in dit werk gewezen.

¹⁶⁶ Zie hiervoor M. VANDENBROUCKE, “Geïnterneerde : wie bent u ? Een vraag naar de diagnose van de geïnterneerde in België”, in J. CASSELMAN en P. COSYNS, *Internering*, Leuven/Apeldoorn, Garant, 1997, 68-70.

¹⁶⁷ K. BONGAERTS, K. TIMMERMAN en M. VANDENBROUCKE, “De opvang van de geïnterneerden van de C.B.M.-Leuven in psychiatrische klinieken”, *Panopticon* 1994, (453) 455.

¹⁶⁸ K. BONGAERTS, K. TIMMERMAN en M. VANDENBROUCKE, “De opvang van de geïnterneerden van de C.B.M.-Leuven in psychiatrische klinieken”, *Panopticon* 1994, (453) 463.

¹⁶⁹ Zie onder andere P. COSYNS, C. D’HONT e.a., “Geïnterneerden in België: de cijfers”, *Panopticon* 2007, afl. 1, (46) 54, 58 en K. TIMMERMAN en M. VANDENBROUCKE, “De geïnterneerden van de Leuvense Commissie tot Bescherming van de Maatschappij”, *Panopticon* 1991, (461) 464, 473.

Naast bovenstaande onderzoeken zijn er ook gegevens over de Vlaamse geïnterneerdenpopulatie terug te vinden in de jaarverslagen van de Commissies tot Bescherming van de Maatschappij. De C.B.M.'s van Gent en Leuven waren zo vriendelijk mij hun jaarverslagen van 2008 en 2009 te bezorgen.¹⁷⁰ Vooral de jaarverslagen van de C.B.M. van Gent zijn cruciaal voor mijn onderzoek, aangezien ze niet alleen recent cijfermateriaal bevatten over het psychiatrische profiel van de geïnterneerden die onder de C.B.M. van Gent ressorteren, maar bovendien het aantal geïnterneerden met een psychopathische stoornis apart beschouwen. Voorzitter Heimans merkte hierbij op dat er in de cijfers weliswaar een onderscheid wordt gemaakt tussen ‘psychopathie’ en ‘persoonlijkheidsstoornis’, maar dat de diagnose desalniettemin niet altijd even duidelijk is. Voorzichtigheid is dus geboden bij de interpretatie van de cijfers. De voor dit werk relevante informatie uit de jaarverslagen van 2008 en 2009 kan als volgt samengevat worden.

Verblijfplaats	n ¹⁷¹ geïnterneerden		n psychopaten		n persoonlijkheidsstoornis ¹⁷²		n comorbiditeit ¹⁷³	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Gevangenis of IBM¹⁷⁴	207	215	15	12	23	20	90	87
Geplaatst conform art. 14	4	9	1	1	1	2	1	3
Vrij op proef gesteld en verblijvende in de Forensische Eenheid Zelzate, Rekem of Bierbeek	85	104	2	1	7	12	29	39
In 2008/2009 vrij op proef gesteld	132	91	9	3	14	11	40	35
Definitief vrijgesteld in 2008/2009	52	32	3	4	8	5	10	12
Stonden geseind in 2009	/	19	/	1	/	2	/	6

We stellen vast dat van de 215 geïnterneerden die in 2009 in een gevangenis of een IBM verbleven, er 12 als psychopaat gediagnosticeerd waren, goed voor 5,58 % (in 2008: 15 psychopaten op 207 geïnterneerden in een gevangenis of

¹⁷⁰ Ook de C.B.M. van Antwerpen werd gecontacteerd, maar een reactie bleef uit.

¹⁷¹ ‘n’ staat voor ‘aantal’.

¹⁷² De jaarverslagen van de C.B.M. van Gent maken wel een onderscheid tussen ‘psychopathie’ en ‘persoonlijkheidsstoornis’, maar niet tussen de verschillende soorten persoonlijkheidsstoornissen. De categorie ‘persoonlijkheidsstoornis’ bevat dus naast de antisociale persoonlijkheidsstoornis ook alle andere persoonlijkheidsstoornissen.

¹⁷³ Het cijfer bij ‘n comorbiditeit’ doelt op het aantal geïnterneerden met een meervoudige diagnose. Het is dus niet duidelijk bij hoeveel van die geïnterneerden psychopathie één van de gediagnosticeerde geestesstoornissen is.

¹⁷⁴ IBM’s zijn afdelingen of instellingen ter bescherming van de maatschappij georganiseerd door de regering. Zie P. COSYNS, C. D’HONT e.a., “Geïnterneerden in België: de cijfers”, *Panopticon* 2007, afl. 1, (46) 47.

IBM, of 7,25 %). We merken ook op dat van de 104 geïnterneerden die in 2009 in het kader van een vrijstelling op proef (VOP) verbleven in de Forensische Eenheden van Zelzate, Rekem of Bierbeek, er slechts 1 aan psychopathie leed, wat slechts neerkomt op 0,96 % (in 2008: 2 psychopaten op 85 geïnterneerden VOP in een Forensische Eenheid, of 2,35 %).

Een eerste conclusie die zich aandient is dat er wel degelijk psychopaten in het interneringscircuit terecht komen, en dat het een te grote groep is om van de spreekwoordelijke uitzondering op de regel te kunnen spreken. Aangezien enkel verdachten die ontoerekeningsvatbaar zijn op het moment van de berechting voor internering in aanmerking komen, kunnen we vaststellen dat psychopaten in België geregeld ook ontoerekeningsvatbaar verklaard worden.

Ten tweede kunnen we met behulp van bovenstaande cijfers constateren dat er relatief weinig psychopaten bij een vrijstelling op proef terecht komen in de Forensische Eenheden van Zelzate, Rekem of Bierbeek (in 2008 2,35 %, in 2009 0,96 %), zeker in vergelijking met het aantal psychopaten die zich in de gevangnissen of IBM's bevinden (in 2008 7,25 %, in 2009 5,58%). Hiervoor reiken we twee potentiële verklaringen aan. Ten eerste is het mogelijk dat psychopaten niet vaak vrij op proef worden gesteld, wat ook het lager aantal psychopaten in de Forensische Eenheden zou verklaren. Bovenstaande cijfers geven echter aan dat dit niet het geval is (zie *infra*). Een tweede verklaring kan gevonden worden door de link te leggen met een eerder besproken onderzoek¹⁷⁵, waarin eveneens werd opgemerkt dat mensen met een uitgesproken psychopathische, antisociale persoonlijkheidsstructuur een groep vormen die ontbreekt in de psychiatrische klinieken. Het onderzoek verduidelijkt later nog dat psychiatrische klinieken zich niet wensen open te stellen – en hier vaak ook niet de passende voorzieningen voor hebben – voor moeilijk behandelbare personen met een hoge recidivekans die neigen naar agressief en delinquent gedrag, waardoor die mensen zijn aangewezen op een gevangenisstructuur (*supra*). Dit lijkt een duidelijke verwijzing naar de eerder vernoemde geïnterneerden met een psychopathische of antisociale persoonlijkheidsstructuur te zijn. De vaststelling die in dat onderzoek werd gedaan, kan mijns inziens ook doorgetrokken worden naar het cijfermateriaal in de jaarverslagen van de C.B.M. van Gent en biedt een mogelijke uitleg voor het geringe aantal psychopaten in de Forensische Eenheden.

Een derde besluit dat we uit de gegevens van de C.B.M. van Gent kunnen trekken, is wederom de hoge graad van comorbiditeit onder de geïnterneerdenpopulatie, wat ook uit de reeds besproken onderzoeken naar voren kwam (*supra*). Hierop werd eerder in dit werk al uitvoerig gewezen.

¹⁷⁵ K. BONGAERTS, K. TIMMERMAN en M. VANDENBROUCKE, “De opvang van de geïnterneerden van de C.B.M.-Leuven in psychiatrische klinieken”, *Panopticon* 1994, 453-463.

3.3.3. *Opvolging*

Onder het regime van de W.B.M., behoorden de uitvoering en opvolging van de internerings-maatregel tot de bevoegdheid van één van de Commissies tot Bescherming van de Maatschappij (C.B.M.). België telt acht C.B.M.’s, die elk bevoegd zijn voor één of meer gerechtelijke arrondissementen.¹⁷⁶ Een C.B.M. is samengesteld uit een magistraat, die tevens ook de voorzitter is, een advocaat en een geneesheer (art. 12 W.B.M.), die hiervoor een bijna symbolische vergoeding krijgen.¹⁷⁷ Dit heeft tot gevolg dat de leden van de C.B.M. in de praktijk vaak mensen op leeftijd zijn, waardoor de C.B.M. dikwijls omschreven wordt als ‘een soort vrijetijdsbesteding van de derde leeftijd’¹⁷⁸ of ‘de bond van de gepensioneerden die bijeenkomt’¹⁷⁹. Naast het gebrek aan professionaliteit, verwijt men de C.B.M. ook vaak te weinig transparant en uniform te werken.¹⁸⁰ Alle C.B.M.’s hebben een eigen manier van werken en er zijn weinig gegevens beschikbaar over het besluitvormingsproces, waardoor het lot van de geïnterneerde in grote mate bepaald wordt door de C.B.M. waaronder hij ressorteert.

De C.B.M.’s beschikken over een aantal specifieke bevoegdheden in verband met de tenuitvoerlegging van de internering. Zo wijst de C.B.M. onder andere de instelling aan waar de internering zal plaatsvinden (art. 14 W.B.M.), kan ze een stelsel van beperkte vrijheid toestaan (art. 15 W.B.M.) en zorgt ze ervoor dat er indien nodig een voorlopige bewindvoerder voor de geïnterneerde wordt aangesteld (art. 29-30 W.B.M.).¹⁸¹ De belangrijkste bevoegdheid van de C.B.M. is echter ongetwijfeld de beslissing over de eventuele invrijheidsstelling van de geïnterneerde. Internering is immers een maatregel van onbeperkte duur (*supra*), waarvan de concrete duurtijd mee afhangt van de ‘genezing’ van de geïnterneerde.¹⁸² Art. 18 W.B.M. bepaalt dat de C.B.M. kan ‘gelasten dat de geïnterneerde voorgoed of op proef in vrijheid zal worden

¹⁷⁶ De Vlaamse C.B.M.’s bevinden zich in de gevangenissen van Antwerpen, Gent en Leuven, de Waalse C.B.M.’s zetelen in de gevangenissen van Bergen, Jamioulx, Lantin en Namen, en Brussel heeft zijn eigen tweetalige C.B.M. in de gevangenis van Vorst. De Hoge C.B.M. is een beroepscommissie die zetelt te Brussel. Zie J. CASSELMAN, “Internering: huidige situatie”, in J. CASSELMAN en P. COSYNS, *Internering*, Leuven/ Apeldoorn, Garant, 1997, 48 en S. DE VUYSERE, J. CASSELMAN en G. VERVAEKE, “De geïnterneerdenpopulatie van Vlaanderen: enkele cijfergegevens”, *Panopticon* 2003, (599) 600.

¹⁷⁷ Dillen sprak van ‘vrijwilligerswerk’ (interview afgenomen op 29/01/2010).

¹⁷⁸ L. DUPONT via B. DE RUYVER en T. VANDER BEKEN, “Te gek om op te sluiten”, in F. VERBRUGGEN, R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE en B. SPRIET (eds.), *Strafrecht als roeping. Liber amicorum Lieven Dupont*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2005, 354.

¹⁷⁹ Dillen tijdens het interview dat ik van hem afnam op 29/01/2010.

¹⁸⁰ B. DE RUYVER en T. VANDER BEKEN, “Te gek om op te sluiten”, in F. VERBRUGGEN, R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE en B. SPRIET (eds.), *Strafrecht als roeping, Liber amicorum Lieven Dupont*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2005, 354-355.

¹⁸¹ J. CASSELMAN, “Internering: huidige situatie”, in J. CASSELMAN en P. COSYNS, *Internering*, Leuven/ Apeldoorn, Garant, 1997, 50-52.

¹⁸² C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2006, 496.

gesteld, wanneer zijn geestestoestand voldoende verbeterd is en de voorwaarden voor zijn reclassering vervuld zijn". Indien we dit criterium toepassen op Hare's opvattingen over psychopathie, zouden psychopaten in theorie maar heel zelden op proef of definitief kunnen vrijkomen, aangezien er momenteel geen behandeling bekend is die een gunstig effect heeft op de stoornis psychopathie.¹⁸³ Bovendien wordt psychopathie geacht een stabiele stoornis te zijn, wat in combinatie met het gebrek aan een efficiënte behandeling zou impliceren dat de geestestoestand van psychopaten eerder zelden genoeg zal verbeteren om een vrijstelling te verantwoorden. Hiervan vinden we sporen terug in een onderzoek, dat weliswaar reeds dateert van 1991, bij de geïnterneerdenpopulatie van de C.B.M. Leuven tussen 1964 en 1980. Uit de resultaten van dat onderzoek blijkt dat geïnterneerden met anti-sociale persoonlijkheidsstoornissen, hier uitdrukkelijk gelijkgesteld met psychopaten, het langst opgesloten bleven.¹⁸⁴ Ook stelde men dat van geïnterneerden die gelabeld waren als psychopaat het proefontslag het meest werd ingetrokken.¹⁸⁵

Toch zien we in de recente jaarverslagen van de C.B.M. van Gent dat in 2008 9 van de 132 (6,8 %) geïnterneerden die dat jaar vrij op proef werden gesteld, psychopaten waren, en in 2009 3 van de 91 (3,3 %). Wanneer we het aantal geïnterneerden onder de loep nemen die in 2008 en 2009 na een vrijstelling op proef definitief werden vrijgesteld, bleek in 2008 de desbetreffende groep van 52 vrijgelaten geïnterneerden 3 psychopaten te tellen (5,77 %), en in 2009 waren zelfs 4 van de 32 definitief vrijgestelde geïnterneerden psychopaat, goed voor 12,5 %.¹⁸⁶ Op grond van welk criterium werden die psychopaten dan vrijgelaten? Was hun geestestoestand effectief voldoende verbeterd, zoals de W.B.M. vereist, of werd er een andere standaard gehanteerd?

Voorzitter van de C.B.M. van Gent Heimans haalde aan dat het criterium 'geestestoestand voldoende verbeterd' in de praktijk moeilijk werkbaar is.¹⁸⁷

¹⁸³ "I have now, after more than three decades, had the opportunity to observe a considerable number of patients who [...] were kept under treatment not only for many months but for years. The therapeutic failure in all such patients observed leads me to feel that we do not at present have any kind of psychotherapy that can be relied upon to change the psychopath fundamentally. Nor do I believe that any other method of psychiatric treatment has shown promise of solving the problem." Zie H. CLECKLEY, *The mask of sanity: : an attempt to clarify some issues about the so-called psychopathic personality*, Saint Louis, Mosby, 1988, 439.

¹⁸⁴ J. GOETHALS, "De internering. De aanpak van de ontoerekeningsvatbare delinquent", in M. BOUVERNE-DE BIE, K. KLOECK e.a. (red.), *Handboek forensisch welzijnswerk*, Gent, Academia Press, 2002, 565.

¹⁸⁵ J. GOETHALS, "De internering. De aanpak van de ontoerekeningsvatbare delinquent", in M. BOUVERNE-DE BIE, K. KLOECK e.a. (red.), *Handboek forensisch welzijnswerk*, Gent, Academia Press, 2002, 566.

¹⁸⁶ Met de opmerking van Voorzitter Heimans in het achterhoofd dat ondanks het terminologisch verschil tussen 'psychopathie' en 'persoonlijkheidsstoornis' in de jaarverslagen, de diagnose niet altijd even duidelijk was (*supra*), is het mogelijk dat het aantal effectieve psychopaten dat door de C.B.M. van Gent op proef of definitief werd vrijgesteld, hier lichtelijk van afwijkt.

¹⁸⁷ Tijdens het interview dat ik van hem afnam op 12/02/2010.

Ook Casselman, die zelf jarenlang in de C.B.M. van Leuven gezeteld heeft, is van mening dat men niet moet kijken of de geïnterneerde in kwestie ‘gezezen’ is, maar of hij zich zonder veel problemen zou kunnen handhaven in de samenleving.¹⁸⁸ Volgens voorzitter Heimans houdt de C.B.M. van Gent voornamelijk rekening met andere elementen om te bepalen of iemand vrij op proef wordt gesteld. In sommige gevallen besluit de C.B.M. tot een vrijstelling op proef omdat ze meent dat het humanitair niet meer verantwoord is om die persoon nog langer vast te houden, mits het gevaar voor recidive als laag geëvalueerd wordt en de risico’s beheersbaar zijn. Een factor in die beoordeling is de leeftijd van de geïnterneerde: voorzitter Heimans wees erop dat na een lange internering een persoon uitgeblust kan zijn. Hij heeft dan aan den lijve ondervonden wat een lange opsluiting betekent, waardoor de angst om terug met justitie te botsen die persoon zal afremmen om nieuwe strafbare feiten te plegen. Ook de reactie van de geïnterneerde op de behandeling is belangrijk.¹⁸⁹ Bij een invrijheidsstelling op proef onderzoekt men ook of de geïnterneerde zal belanden in een relationele omgeving die controle-elementen kan uitoefenen. Een eventuele partner speelt hierbij een belangrijke rol. Heimans beklemtoonde verder nog dat de C.B.M. van Gent aan de psychopaten die vrij op proef worden gesteld, zeer strenge voorwaarden¹⁹⁰ en controlemechanismen¹⁹¹ oplegt, waardoor die mensen terug opgesloten kunnen worden van zodra er een signaal is dat het dreigt verkeerd te lopen, zonder dat men een nieuw misdrijf moet afwachten.

Ook de voorzitter van de C.B.M. van Leuven, Decoux, legde de nadruk op het belang van de vrijstelling op proef om tot een definitieve invrijheidsstelling over te gaan.¹⁹² Een geïnterneerde wordt enkel definitief vrijgesteld indien hij een proefperiode met een zekere stabiliteit en zonder noemenswaardige incidenten achter de rug heeft, waarin hij heeft bewezen dat hij op eigen benen kan staan en dat hij weet tot wie hij zich moet richten bij problemen. Elementen waarmee de C.B.M. van Leuven verder rekening houdt om een geïnterneerde op proef of definitief vrij te stellen, zijn onder andere het wettelijk bepaald criterium ‘geestestoestand voldoende verbeterd’ en zijn gedrag, zoals die blijken uit de verslagen van de psychosociale dienst, de

¹⁸⁸ Tijdens het interview dat ik van hem afnam op 3/02/2010.

¹⁸⁹ Hierbij moet vermeld worden dat geïnterneerde psychopaten in België evenwel slechts zelden therapeutisch begeleid worden, omdat er geen effectieve behandeling gekend is (*supra*) en veel psychiatrische klinieken ervoor terugschrikken om psychopaten op te nemen (*supra*). Heimans gaf echter een interessant voorbeeld van een gediagnosticeerde psychopaat die de C.B.M. van Gent vrij op proef had gesteld en die uitzonderlijk in Nederland wel een behandeling had gekregen. Die behandeling was vooral gericht op gedragscontrole – hoe omgaan met frustraties, met het verlies van impulscontrole en dergelijke – en had volgens Heimans wel een positief effect op zijn gedrag.

¹⁹⁰ Bij voorbeeld verbieden om alcohol of drugs te gebruiken en eisen dat die mensen inspanningen leveren om het werk dat ze hebben gevonden te behouden.

¹⁹¹ Psychopaten worden van zeer dichtbij opgevolgd door het justitiepaleis. Ze moeten zich bij voorbeeld regelmatig aanmelden bij de politie en wekelijks een uitgebreid verslag naar de C.B.M. sturen.

¹⁹² Tijdens het interview dat ik van hem afnam op 8/04/2010.

psychologen en de psychiaters, uit het verloop van de internering en uit de gesprekken die de C.B.M. heeft gevoerd met de geïnterneerde in kwestie. De C.B.M. moet bij zijn beslissingen ook altijd redeneren vanuit zijn beveiligingsfunctie: de geïnterneerde mag geen gevaar vormen voor de maatschappij.¹⁹³ Decoux benadrukt evenwel ook dat men realistisch moet blijven in zijn verwachtingen: *“Als de C.B.M. vertrekt van het uitgangspunt om modelburgers te maken van geïnterneerden, komt er niemand vrij. Als de C.B.M. de graad waarin zij een last kunnen zijn voor hun omgeving en zichzelf kan inperken, heeft zij al magnifiek werk geleverd.”* Ten slotte haalde Decoux ook aan dat, in tegenstelling tot wat advocaten soms pleiten, ‘slechte’ opvang- en behandelingsmogelijkheden wat hem betreft geen argument zijn om een geïnterneerde terug in vrijheid te stellen.

Michel, plaatsvervangend lid van de C.B.M. van Leuven, bevestigde dat sommige advocaten vragen om de vrijlating van een geïnterneerde ‘omdat er geen enkel instrument is om er iets mee te doen’. Volgens Michel speelt het humanitair criterium mee bij de beslissing tot invrijheidsstelling van een geïnterneerde, op proef of definitief, maar houdt de C.B.M. vooral rekening met het maatschappelijk gevaar dat de persoon in kwestie kan opleveren. Hij haalt wel aan dat men hierbij opereert ongeacht het diagnostisch label van de geïnterneerde. Men kijkt bij psychopaten dus niet naar de stoornis ‘psychopathie’ op zich om tot een besluit te komen, maar naar de individuele persoon.¹⁹⁴

Eén van de belangrijkste wijzigingen die de nieuwe Interneringswet heeft doorgevoerd, is de afschaffing van de C.B.M.’s en de Hoge C.B.M. Hun taken worden overgedragen aan de strafuitvoeringsrechtbanken. Op die manier hoopte de wetgever te antwoorden op de veel gehoorde kritieken over het gebrek aan professionaliteit en eenvormigheid van de C.B.M.’s. Opmerkelijk is dat, ondanks verhitte debatten over het nut van een psychiater in het beslissingsorgaan voor internering, de wetgever er toch niet voor geopteerd heeft om specifiek samengestelde kamers voor geïnterneerden in te voeren, waarin ook een psychiater zou zetelen. Psychiaters krijgen bij het besluitvormingsproces over de tenuitvoerlegging van de interneringsmaatregel voortaan enkel nog een rol als deskundige toebedeeld.¹⁹⁵ Tijdens de parlementaire bespreking van het wetsontwerp reageerde Minister van Justitie Onkelinx als volgt toen ze op dit punt op veel weerwerk kon rekenen: *“Doe niet alsof u gelooft dat de psychiaters niet langer een stem in het kapittel zullen*

¹⁹³ Decoux was van mening dat er een zeer kleine groep van geïnterneerden niet voor verbetering vatbaar is en zei dat die mensen wat hem betreft vanuit een beveiligingsoogpunt beter heel hun leven geïnterneerd blijven. Hij stelde dat hij zeer moeilijk te overtuigen zal zijn om dergelijke geïnterneerden toch terug in de maatschappij te laten.

¹⁹⁴ Interview afgenomen op 22/03/2010.

¹⁹⁵ F. VERBRUGGEN en J. GOETHALS, “Van kommercommissie naar kwelrechtbank? De vernieuwing van de internering (en de TBS)”, in C. BEVERNAGE, M. BOES e.a., *Recht in beweging*. Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2008, 373.

*hebben. De strafuitvoeringsrechtbank zal met de bijdrage van de psychiaters rekening houden om haar beslissing te schragen!”*¹⁹⁶ Ook de commentatoren van de Interneringswet uitten scherpe kritiek op het schrappen van de psychiaters.¹⁹⁷ Zo wordt gesteld: “Door nagenoeg alle deskundigen werd tijdens de hoorzitting benadrukt dat de aanwezigheid van een psychiater noodzakelijk is om te oordelen over geïnterneerden die allen geacht worden ernstige psychiatrische problemen te vertonen. [...] Uit de ervaringen opgedaan door de huidige Commissies tot Bescherming van de Maatschappij [...] is overduidelijk gebleken dat het in college optreden van magistraten, advocaten en psychiaters beschouwd kan worden als de beste leerschool. Wij bedoelen een leerschool voor rechtsbedelers om meer genuanceerd dan zwart wit te oordelen over psychiatrische problemen en voor psychiaters om vanuit een zorgbenadering ook rekening te houden met soms flagrante veiligheidsaspecten.”¹⁹⁸

De commotie over de samenstelling van de strafuitvoeringsrechtbanken – zonder psychiaters – kadert in een bredere kritiek dat de nieuwe Interneringswet, en dan vooral de procedure voor de strafuitvoeringsrechtbanken, te veel op een strafrechtleest is geschoeid, zonder rekening te houden met de specifieke situatie van de geïnterneerden.¹⁹⁹ Ook de mensen die nu op het terrein betrokken zijn bij de tenuitvoerlegging van de interneringsmaatregel waarschuwen ervoor dat de Interneringswet te veel volgens een strafrechtlogica is opgebouwd. Ze voegen eraan toe dat de wet in zijn huidige vorm veel te rigide, procedureel en daardoor totaal onwerkbaar is in de interneringspraktijk.²⁰⁰ Met geïnterneerden is het noodzakelijk om soms kort op de bal te kunnen spelen en in crisissituaties snel te kunnen reageren, en men vreest dat de stroeve structuur van de Interneringswet verlamd zal werken en de vereiste flexibiliteit zal wegnemen.

Bovendien wijst onder andere Dillen erop dat de strafuitvoeringsrechtbanken op dit moment al die extra zaken niet kunnen bolwerken en dat dit één van de

¹⁹⁶ *Hand.* Kamer 2006-2007, 1 maart 2007, 91.

¹⁹⁷ Zie onder andere J. GOETHALS en L. ROBERT, “Een nieuwe interneringswet”, *Fatik* 2007, afl. 114, (4) 8; H. HEIMANS, “Is er opnieuw hoop voor de geïnterneerden?”, *Fatik* 2007, afl. 114., (10) 13-14 en M. VANDENBROUCKE, “De nieuwe interneringswet: enkele kanttekeningen”, *Fatik* 2007, afl. 114, (21) 21.

¹⁹⁸ J. CASSELMAN, “Wetsontwerp Onkelinx betreffende internering”, *Panopticon* 2007, afl. 4, (57) 58.

¹⁹⁹ Zie onder andere J. GOETHALS en L. ROBERT, “Een nieuwe interneringswet”, *Fatik* 2007, afl. 114, (4) 8; M. VANDENBROUCKE, “De nieuwe interneringswet: enkele kanttekeningen”, *Fatik* 2007, afl. 114, (21) 21 en F. VERBRUGGEN en J. GOETHALS, “Van kommercommissie naar kwelrechtbank? De vernieuwing van de internering (en de TBS)”, in C. BEVERNAGE, M. BOES e.a., *Recht in beweging*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2008, 377.

²⁰⁰ Casselman (interview afgenomen op 3/02/2010) en vooral Heimans (12/02/2010) en Decoux (8/04/2010).

voornaamste redenen is waarom de nieuwe Interneringswet nog altijd niet in werking is getreden.²⁰¹

3.3.4. *Het speciale geval van de administratieve internering*

We hebben hierboven reeds besproken onder welke voorwaarden een rechter onder het regime van de W.B.M. kon overgaan tot de internering van een verdachte (*supra*). Er bestaat echter nog een tweede, vrij uitzonderlijke toegangsweg tot de internering. Ook de Minister van Justitie kan bij toepassing van art. 21 W.B.M. via een ministerieel interneringsbevel besluiten om een veroordeelde tijdens het uitzitten van zijn straf te interneren. Waar men in het eerste geval spreekt van de ‘gewone internering’, wordt naar de tweede situatie verwezen als de ‘administratieve internering’.²⁰² Het eerste lid van artikel art. 21 W.B.M. luidt als volgt: “*De wegens misdaad of wanbedrijf veroordeelde personen die, tijdens hun hechtenis, in staat van krankzinnigheid of in een ernstige staat van geestesstoornis of van zwakzinnigheid worden bevonden, die hen ongeschikt maakt tot het controleren van hun daden kunnen geïnterneerd worden krachtens een beslissing van de Minister van Justitie, genomen op eensluidend advies van de commissie tot bescherming van de maatschappij.*” Ook delinquenten die oorspronkelijk toerekeningsvatbaar waren verklaard en bijgevolg veroordeeld waren tot een opsluiting of gevangenisstraf, kunnen in de loop van hun straf dus nog via het achterpoortje van art. 21 W.B.M. naar het interneringscircuit versluisd worden. Om dit mechanisme in gang te zetten, volstaat het dat de gevangenispsychiater een formulier, de ‘Staat 100’ genoemd, aan de gevangenisdirecteur overhandigt waarin hij vermeldt dat er redenen zijn om een bepaalde veroordeelde geestesziek te verklaren. De gevangenisdirecteur zal dan op zijn beurt een procedure inleiden bij de Minister van Justitie. Vervolgens kan de Minister van Justitie, mits eensluidend advies van de C.B.M., de status van ‘gedetineerde’ eenzijdig wijzigen in de status van ‘geïnterneerde’.²⁰³

De internering van veroordeelden via art. 21 W.B.M. is in juridische kringen lange tijd het voorwerp van scherpe kritiek geweest.²⁰⁴ Zeer controversieel was het feit dat art. 21 W.B.M. soms gebruikt wordt om gevaarlijk geachte veroordeelden bij een nakend strafeinde te interneren omdat ze nog steeds een gevaar zouden vormen voor de maatschappij, zonder enige vorm van proces of

²⁰¹ Interview afgenomen op 29/01/2010.

²⁰² J. CASSELMAN, “Internering: huidige situatie”, in J. CASSELMAN en P. COSYNS, *Internering*, Leuven/ Apeldoorn, Garant, 1997, 45.

²⁰³ A. DE CLERCK en W. VAN STEENBRUGGE, “Het wetsontwerp internering: het lijden eindelijk verlicht?”, *Fatik* 2007, afl. 114, (16) 20.

²⁰⁴ Voor een uitgebreide uiteenzetting van de voornaamste kritieken verwijzen we naar A. DE CLERCK en W. VAN STEENBRUGGE, “Het wetsontwerp internering: het lijden eindelijk verlicht?”, *Fatik* 2007, afl. 114, (16) 19-20 en I. DIJKMANS, “De internering van veroordeelden krachtens een beslissing van de Minister van Justitie: een maatregel van onbepaalde duur?”, *Panopticon* 1980, (224) 224 -235.

beroepsmogelijkheid.²⁰⁵ Indien het ministerieel interneringsbevel niet werd ingetrokken vóór de dag waarop de oorspronkelijk bepaalde straftijd verstreek, bleef het bevel voor onbepaalde duur uitwerking hebben.²⁰⁶ Hoewel de ‘gevaarlijke’ geïnterneerde veroordeelde dus zijn straftijd had uitgezeten, kon zijn terugkeer naar de maatschappij volgens de logica van de interneringsmaatregel voor onbepaalde duur uitgesteld worden. Ook tijdens mijn onderzoek stelde menig geïnterviewde dit oneigenlijke gebruik van art. 21 W.B.M. aan de kaak. Vanuit juridische hoek werd er zelfs expliciet op gewezen dat dit artikel de mogelijkheid biedt om psychopaten met een hoog recidivegevaar nog langer uit de maatschappij te houden, en dat men in de praktijk soms van die mogelijkheid gebruik maakt.²⁰⁷ Psychopaten die oorspronkelijk toerekeningsvatbaar waren verklaard en zo in de gevangenis terecht kwamen, kunnen via de ‘Staat 100’ dus alsnog geïnterneerd worden. Hoewel bijna alle geïnterviewden zich een concreet geval herinnerden waarin art. 21 W.B.M. op die manier gebruikt werd, gebeurt het volgens de meerderheid evenwel niet vaak.²⁰⁸

De Interneringswet bevat een nieuwe regeling voor de internering van de gedetineerde tijdens zijn strafuitvoering. Een belangrijke verandering is dat de internering van veroordeelden onttrokken is aan de bevoegdheid van de Minister van Justitie, maar vanaf nu tot het takenpakket van de strafuitvoeringsrechtbank behoort (art. 82).²⁰⁹ De administratieve internering is dus niet ‘administratief’ meer: niet de Minister, maar een rechter zal hierover beslissen. Een tweede grote wijziging betreft het lot van de veroordeelde die in de loop van zijn hechtenis geïnterneerd wordt en het einde bereikt van zijn straftijd. Indien de duur van de oorspronkelijke straf is verstreken en de veroordeelde omwille van zijn geestestoestand nog steeds in het interneringscircuit verblijft, zal hij verwezen worden naar het gemeenrechtelijke regime van de Wet van 26 juni 1990 betreffende de

²⁰⁵ A. DE CLERCK en W. VAN STEENBRUGGE, “Het wetsontwerp internering: het lijden eindelijk verlicht?”, *Fatik* 2007, afl. 114, (16) 20.

²⁰⁶ J. CASSELMAN, “Internering: huidige situatie”, in J. CASSELMAN en P. COSYNS, *Internering*, Leuven/ Apeldoorn, Garant, 1997, 47 en I. DIJKMANS, “De internering van veroordeelden krachtens een beslissing van de Minister van Justitie: een maatregel van onbepaalde duur?”, *Panopticon* 1980, (224) 226.

²⁰⁷ Zie Heimans (interview afgenomen op 12/02/2010), Michel (22/03/2010), Van Steenbrugge (7/4/2010) en Decoux (8/04/2010).

²⁰⁸ Zie Casselman (interview afgenomen op 3/02/2010) en Michel (22/03/2010). Verreyt (8/04/2010) sprak van een ‘fabeltje’ dat leefde, ook onder de gedetineerden, dat art. 21 W.B.M. frequent toegepast werd. Heimans zei dat art. 21 W.B.M. in de praktijk het meest oneigenlijk gebruikt wordt bij seksuele delinquenten (12/02/2010). Contra: Decoux (8/04/2010) zei dat hij eerder geneigd zou zijn om te zeggen dat het regelmatig voorkomt, maar gaf aan dat die indruk slechts op een gevoel gebaseerd was. Van Steenbrugge (7/04/2010) benadrukte dat art. 21 W.B.M. alleszins té veel op die manier wordt gebruikt, gezien de verregaande gevolgen ervan (statuut van de delinquent verandert).

²⁰⁹ A. DE CLERCK en W. VAN STEENBRUGGE, “Het wetsontwerp internering: het lijden eindelijk verlicht?”, *Fatik* 2007, afl. 114, (16) 20.

bescherming van de persoon van de geesteszieke (art. 112 Interneringswet).²¹⁰ De strafuitvoerings-rechtbank wordt dan van rechtswege onbevoegd en het openbaar ministerie zal een verzoekschrift moeten richten tot de vrederechter om de delinquent in kwestie te laten opnemen in een psychiatrisch ziekenhuis.²¹¹

Uit mijn onderzoek blijkt dus dat het oude art. 21 W.B.M. een, weliswaar zeer bekritiseerde, mogelijkheid bood om psychopaten met een hoog recidiverisico ook na het uitzitten van hun straf uit de maatschappij te houden. Dit doel kan echter nog door een ander, meer geschikt juridisch mechanisme bereikt worden: de terbeschikkingstelling.

3.4. DE TERBESCHIKKINGSTELLING...

Het vonnisgerecht heeft in sommige gevallen de mogelijkheid of de verplichting om aan een beschuldigde of beklagde naast een vrijheidsstraf ook nog een bijkomende maatregel op te leggen: de terbeschikkingstelling. De terbeschikkingstelling was oorspronkelijk bedoeld als een beveiligingsmaatregel, maar werd omwille van haar ernstig vrijheidsberovend karakter al snel als een bijkomende straf beschouwd.^{212 213} Ook het Hof van Cassatie bestempelt de terbeschikkingstelling in een constante rechtspraak als een straf.²¹⁴ Door de Wet van 26 april 2007 betreffende de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank²¹⁵, die evenwel nog steeds niet in werking is getreden (art. 13), wordt de terbeschikkingstelling expliciet als bijkomende straf in het Strafwetboek opgenomen.²¹⁶

Wat houdt die bijkomende straf terbeschikkingstelling dan concreet in? Indien de rechter ervoor opteert, al dan niet verplicht, om een delinquent niet alleen tot een vrijheidsstraf maar ook tot een terbeschikkingstelling te veroordelen, impliceert dat onder het regime van de W.B.M. dat de veroordeelde na het uitzitten van zijn straf ook nog ter beschikking gesteld wordt van de regering (T.B.R.). De Minister van Justitie zal dan beslissen of de veroordeelde na

²¹⁰ H. HEIMANS, "Is er opnieuw hoop voor de geïnterneerden?", *Fatik* 2007, afl. 114., (10) 15.

²¹¹ A. DE CLERCK en W. VAN STEENBRUGGE, "Het wetsontwerp internering: het lijden eindelijk verlicht?", *Fatik* 2007, afl. 114, (16) 20.

²¹² C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2006, 366-367; K. VERPOEST en T. VANDER BEKEN, " 'Wat je doet, niet wie je bent.' De nieuwe wet betreffende de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbanken", *Fatik* 2007, afl. 116, (21) 21.

²¹³ Anders: "De T.B.R. heeft [...] een gemengd karakter. Men kan ze met een neologisme een beveiligende (bijkomende) straf noemen." R. VERSTRAETEN en F. VERBRUGGEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors – Deel 2*, Antwerpen/ Apeldoorn, Maklu, 2007, 385.

²¹⁴ Zie Cass. 11 december 1933, *Rev. dr. pén.* 1934, 43.

²¹⁵ B.S. 13 juli 2007.

²¹⁶ F. VERBRUGGEN en J. GOETHALS, "Van kommercommissie naar kwelrechtbank? De vernieuwing van de internering (en de TBS)", in C. BEVERNAGE, M. BOES e.a., *Recht in beweging*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2008, 376.

afloop van zijn vrijheidsstraf nog langer in de gevangenis moet blijven, of dat hij in vrijheid wordt gesteld mits het naleven van bepaalde voorwaarden.²¹⁷ De Wet van 26 april 2007 onttrok de terbeschikkingstelling aan de voogdij van de Minister van Justitie en bracht de uitvoering van de maatregel onder de bevoegdheid van de strafuitvoeringsrechtbank, waardoor de naam ervan werd gewijzigd in ‘terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank’ (T.B.S.²¹⁸).

3.4.1. Van de regering (T.B.R.)

Tot voor kort werd de T.B.R. geregeld door art. 22 tot 26bis van de W.B.M., wat voor veel verwarring zorgde. Art. 25 en volgende bepalen immers dat de Minister van Justitie de terbeschikkinggestelde na afloop van zijn straf kan vrijlaten onder voorwaarden of zijn *internering* kan gelasten. Het betreft hier echter niet de interneringsmaatregel die in de rest van de W.B.M. wordt uiteengezet en hierboven al werd besproken (*supra*). Heimans benadrukte dat de term ‘internering’ in deze context foutief gebruikt is en dat het niet gaat om een internering in de strikte zin van het woord.²¹⁹ De terbeschikkinggestelde die ‘geïnterneerd’ wordt, belandt niet in het normale interneringscircuit, maar blijft opgesloten in de gevangenis. Ook heeft de C.B.M. geen zeggenschap over de ‘geïnterneerde’ terbeschikkinggestelde, maar ressorteert hij onder de bevoegdheid van de hoven en rechtbanken.²²⁰ Dit oneigenlijk gebruik van de term internering zorgt ervoor dat niet-juristen de T.B.R. soms verkeerd begrijpen.²²¹ Aan die terminologische verwarring heeft de wetgever in 2007 een einde willen maken door het contentieux van de terbeschikkingstelling los te koppelen van de interneringswetgeving en onder te brengen in de Wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten²²² (*infra*).²²³

²¹⁷ C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2006, 368.

²¹⁸ Niet te verwarren met de Nederlandse terbeschikkingstelling (TBS), die vergelijkbaar is met onze interneringsmaatregel. Zie H. TUBEX en F. JANSSENS, “Inleiding themanummer ‘Gerechtelijke psychiatrie in België: Requiem of prelude?’”, *Orde van de dag* 2005-06, afl. 34, (3) 6.

²¹⁹ Tijdens interview afgenomen op 12/02/2010.

²²⁰ Heimans op 12/02/2010. Hij vermeldde onder andere dat de K.I. kan tussenkomen indien de procedure te lang duurt.

²²¹ Zo verwezen zowel Dillen (29/01/2010) als Casselman (3/02/2010) tijdens het interview naar de ‘T.B.R. internering’ als een verschijningsvorm van de normale interneringsmaatregel, maar dan voor gewoontemisdadigers. Zie ook J. CASSELMAN, J., *Hulpverlening onder druk – Gerechtscliënten in de geestelijke gezondheidszorg*, Mechelen, Kluwer, 2002, 45.

²²² B.S. 15 juni 2006.

²²³ Zie ook H. HEIMANS, “Is er opnieuw hoop voor de geïnterneerden?”, *Fatik* 2007, afl. 114., (10) 11.

Art. 22 tot 23bis W.B.M. bepalen dat T.B.R. kan uitgesproken worden in gevallen van herhaling, ten aanzien van gewoontemisdadigers en van plegers van bepaalde seksuele misdrijven. De T.B.R. kan verplicht of facultatief zijn²²⁴ en de duurtijd kan variëren tussen vijf en twintig jaar.²²⁵

3.4.2. Van de strafuitvoeringsrechtbank (T.B.S.)

De Wet van 26 april 2007 betreffende de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank heeft de terbeschikkingstelling van de regering grondig hervormd. Enkele belangrijke wijzigingen werden hierboven al besproken. Zo plaatste de Wet van 2007 de terbeschikkingstelling – voortaan T.B.S.²²⁶ – onder de bevoegdheid van de strafuitvoeringsrechtbanken, riep ze de T.B.S. formeel tot bijkomende straf uit in het nieuwe art. 34bis Sw.²²⁷ en werd het contentieus van de T.B.S. ondergebracht in de Wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten (Titel XIbis, Hoofdstuk I). De meest cruciale verandering is echter de enorme uitbreiding van het toepassingsgebied van de T.B.S., zowel wat de verplichte²²⁸ als wat de facultatieve²²⁹ T.B.S. betreft. Wat opvalt is dat de wetgever ervoor gekozen heeft om de T.B.S. te koppelen aan

²²⁴ In het geval van een nieuwe criminele veroordeling na een vroegere criminele veroordeling is T.B.R. verplicht, in de andere gevallen facultatief.

²²⁵ C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2006, 367-368 en R. VERSTRAETEN en F. VERBRUGGEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors – Deel 2*, Antwerpen/ Apeldoorn, Maklu, 2007, 384-385.

²²⁶ Terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank.

²²⁷ Dat evenwel nog steeds niet in werking is getreden.

²²⁸ Naast het reeds in de W.B.M. bepaalde geval van een nieuwe criminele veroordeling na een voorgaande criminele straf (*supra*), moet de rechter nu ook verplicht de T.B.S. uitspreken bij terroristische misdrijven, verkrachting of aanranding van de eerbaarheid, foltering en ontvoering van minderjarigen, indien ze tot de dood van het slachtoffer leiden (nieuw art. 34ter, 3° Sw.). Zie K. VERPOEST en T. VANDER BEKEN, “‘Wat je doet, niet wie je bent.’ De nieuwe wet betreffende de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbanken”, *Fatik* 2007, afl. 116, (21) 22.

²²⁹ Art. 34quater, 1° Sw. stelt dat de T.B.S. voortaan mogelijk is “ten aanzien personen die, na tot een straf van ten minste vijf jaar gevangenis te zijn veroordeeld wegens feiten waardoor opzettelijk ernstig lijden of ernstig lichamelijk letsel of schade aan de geestelijke of lichamelijke gezondheid wordt veroorzaakt, binnen een termijn van tien jaar, te rekenen vanaf het ogenblik dat de veroordeling in kracht van gewijsde is gegaan, opnieuw veroordeeld wordt wegens gelijkaardige feiten”. De rechter kan bovendien de facultatieve T.B.S. ook uitspreken bij een aantal limitatief in art. 34quater, 2° en 3° Sw. opgesomde misdrijven: “Die gevallen waarbij een persoon wordt veroordeeld voor het plegen van de meest ernstige vormen van schendingen van het humanitair recht, gijzelneming met de dood tot gevolg, moord, onmenselijke behandeling, mensensmokkel, moord om diefstal of afpersing te vergemakkelijken, vrijwillige brandstichting, moord om vernieling of schade te vergemakkelijken en aanranding van de eerbaarheid of verkrachting die niet geleid heeft tot de dood van het slachtoffer.” Zie K. VERPOEST en T. VANDER BEKEN, “‘Wat je doet, niet wie je bent.’ De nieuwe wet betreffende de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbanken”, *Fatik* 2007, afl. 116, (21) 22.

bepaalde misdrijftypes.²³⁰ De nadruk komt zo heel sterk te liggen op de gepleegde feiten en veel minder op de persoon achter het misdrijf.²³¹ De vraag is of de keuze van de wetgever om de T.B.S. te verbinden met bepaalde misdrijven en niet met andere, de discriminatietoets van het Grondwettelijk Hof zal doorstaan.²³²

3.4.3. Evaluatie

Onder het regime van de W.B.M. leken rechters de terbeschikkingstelling relatief weinig uit te spreken. In de rechtsleer lezen we “*T.B.R. wordt in de praktijk weinig bevolen*”²³³, wat ook door de meerderheid van de geïnterviewden bevestigd wordt.²³⁴ Verreyt signaleerde dat vroeger de opgelegde T.B.R.’s zelden werden omgezet in een effectieve gevangenisstraf, maar dat dit nu toch meer en meer gebeurt. In Leuven Centraal zitten momenteel enkele gedetineerden die na hun oorspronkelijke straf opgesloten bleven in het kader van de terbeschikkingstelling. Aangezien het toepassingsgebied van de terbeschikkingstelling in grote mate is uitgebreid door de nieuwe wet van 2007, gaan we ervan uit dat het aantal veroordeelden dat na hun strafeinde effectief nog in de gevangenis blijft in uitvoering van de T.B.S. minstens stabiel zal blijven, zo niet zal stijgen.

De T.B.S. biedt een juridisch meer geschikte manier dan het oneigenlijke gebruik van art. 21 W.B.M. (*supra*) om gevaarlijke misdadigers met een hoge recidivekans ook na hun strafeinde nog in de gevangenis te houden. Ook recidivegevaarlijke psychopaten kunnen op die manier indien nodig nog enige tijd na hun straf uit de maatschappij gehouden worden. Hierbij kunnen echter twee bedenkingen gemaakt worden. Ten eerste is de T.B.S. een zeer verregaande sanctie, waar men niet lichtzinnig mee mag omspringen. De strafuitvoeringsrechtbank moet dus alle elementen in overweging nemen voor ze besluit om de uitgesproken T.B.S. ook effectief om te zetten. Ten tweede houdt de nieuwe wet minder rekening met de persoon van de dader, en meer

²³⁰ F. VERBRUGGEN en J. GOETHALS, “Van kommercommissie naar kwelrechtbank? De vernieuwing van de internering (en de TBS)”, in C. BEVERNAGE, M. BOES e.a., *Recht in beweging*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2008, 376.

²³¹ Ook het wegvallen van de categorie ‘gewoontemisdadiger’ moet binnen die vaststelling gekaderd worden. Zie K. VERPOEST en T. VANDER BEKEN, “‘Wat je doet, niet wie je bent.’ De nieuwe wet betreffende de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbanken”, *Fatik* 2007, afl. 116, (21) 22, 24.

²³² F. VERBRUGGEN en J. GOETHALS, “Van kommercommissie naar kwelrechtbank? De vernieuwing van de internering (en de TBS)”, in C. BEVERNAGE, M. BOES e.a., *Recht in beweging*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2008, 376.

²³³ C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2006, 367.

²³⁴ Expliciet Dillen (interview afgenomen op 29/01/2010), Michel (22/03/2010) en Decoux (8/04/2010). Van Steenbrugge was echter van mening dat de T.B.R. door procureurs wel regelmatig gevorderd wordt (7/04/2010), wat niet noodzakelijk impliceert dat rechters hier ook op in gaan.

met het soort misdrijf dat hij gepleegd heeft. We moeten oppassen voor een systeem waarin sommige misdrijven quasi automatisch leiden tot een bijkomende opsluiting in het kader van de T.B.S., enkel omdat de dader ervan geacht wordt om per definitie gevaarlijk te zijn. De strafuitvoeringsrechtbank moet erover waken om zich bij de beslissing over de uitvoering van de opgelegde T.B.S. te concentreren op de effectieve gevaarlijkheid en het recidiverisico van de concrete dader, en niet op de gepleegde feiten op zich.

4. BESLUIT

Hoe moeten we het strafrechtelijk dogma dat het uitgangspunt is van deze bijdrage evalueren? Kunnen we concluderen dat psychopaten toerekeningsvatbaar zijn, rekening houdend met de juridische en forensische theorie en praktijk? Vanuit de literatuur lijkt het dogmatische karakter van de stelling ‘psychopaten zijn toerekeningsvatbaar’ alleszins bevestigd te worden. Hoewel niet alle auteurs het daarmee eens zijn, stelt de doctrine wel quasi eensgezind dat psychopaten in principe als toerekeningsvatbaar beschouwd worden.

Vanuit de Vlaamse praktijk klinken echter andere geluiden. Men geeft weliswaar aan dat de meerderheid van de gediagnosticeerde psychopaten toerekeningsvatbaar verklaard worden en dus in de gevangenis terecht komen, maar toch blijkt er een aanzienlijk deel van de psychopaten via een ontoerekeningsvatbaarheidoordeel in het interneringscircuit te belanden. In een poging om Hare’s psychopathie-concept te verzoenen met een ontoerekeningsvatbaarheidadvies vanwege de gerechtsdeskundige, stippelden we twee pistes uit: het evolutief karakter van een psychische stoornis en de rol van comorbiditeit hierin, en het ‘model Dillen’ (*supra*).

De belangrijkste reden waarom sommige psychopaten toch ontoerekeningsvatbaar worden verklaard, zou echter moeten voortvloeien uit de soevereine beslissingsmacht van de rechter.²³⁵ Een ontoerekeningsvatbaarheidoordeel is nog altijd een opportuniteitsoordeel van de rechter, waarbij hij meer elementen in overweging zou moeten nemen dan enkel het advies van de gerechtsdeskundige. Onder het label ‘psychopathie’ gaat een heterogene groep schuil en dus moet de rechter zijn vonnis vellen in functie van de concrete psychopathische delinquent. Meestal zal dit leiden tot een toerekeningsvatbaarheidoordeel en dus tot een gevangenisstraf, al dan niet in combinatie met een terbeschikkingstelling, maar in sommige gevallen kan de individuele psychopaat ook een ontoerekeningsvatbaarheidoordeel en interneringsmaatregel verantwoorden. De rechter begeeft zich bij die

²³⁵ Uit de praktijk blijkt echter dat de rechter in het vonnis in de overgrote meerderheid van de gevallen gewoon terug valt op het advies van de deskundige (*supra*).

belangenafweging op glad ijs, maar het lijkt de enige correcte oplossing. Een uitgebreide motivering van het vonnis is dan ook cruciaal om willekeur te vermijden.

Ter conclusie kunnen we stellen dat de uitspraak “psychopaten zijn toerekeningsvatbaar”, die op het eerste zicht een strafrechtelijk dogma lijkt, toch heel wat nuancering behoeft. Essentieel is daarbij dat de psychologie en psychiatrie en het strafrecht zich elk bewust zijn van de eigenheid van hun taak. De gerechtsdeskundige geeft de aanzet, maar het is de rechter die het eigenlijke toerekeningsvatbaarheidsoordeel velt en de eindverantwoordelijkheid draagt.